

Kambodža

Historie podle Wikipedie (samotný cestopis začíná až za touto historií Kambodže psanou kurzívou)

Kambodža, celým názvem Kambodžské království nebo Království Kambodža, je království v jihovýchodní Asii. Sousedí s Thajskem, Laosem a Vietnamem; na jihozápadě má přístup k Thajskému zálivu Tichého oceánu. Země patří mezi nejchudší v regionu. Smutný věhlas si získala zejména vinou řádění Rudých Khmerů v letech 1975-1979, kdy byly vyvražděny na 2 miliony obyvatel (zhruba čtvrtina tehdejší populace). V letech 1976 - 1990 byl pro Kambodžu používán název Kampučia (1976-1979 Demokratická Kampučia , 1979-1990 Kampučská lidová republika, duben 1990 - září 1993 Kambodžský stát).

Dějiny Kambodže

Do 9. století bylo území dnešní Kambodže pod nadvládou hinduistických království - nejprve Fu-nan (68-550), poté Čen-la (550-802). Následovalo období říše Angkor, která dosáhla největšího rozkvětu v 10. - 13. století. Jednalo se již o buddhistickou říši. Z tohoto období pochází i nejznámější kambodžská památka – chrám Angkor Vat postavený ve 12. století, který je dodnes zdrojem přílivu turistů – spolu s khméřským vězením Tuol Sleng je nejnavštěvovanější kambodžskou památkou.

Zánik říše způsobily útoky Vietnamu a Siamu (dnešní Thajsko), které byly podnětem k rozvoji typické xenofobie Kambodžanů vůči těmto dvěma říším, především k Vietnamu, což mělo sehrát výraznou roli později. V první polovině patnáctého století se pak Kambodža stala na Vietnamu a Siamu již plně závislou. Útoky ovšem nepřestaly, a tak Kambodža (její král Norodom) požádala o francouzskou ochranu, pod kterou se dostala roku 1863. O několik let později, v roce 1887, se stala součástí Francouzské Indočíny.

Během druhé světové války se Kambodže povedlo částečně se z francouzského vlivu vymanit. Po porážce Francie v roce 1940 došlo roku 1941 také k japonské okupaci kambodžského území. V tomtéž roce nastoupil na trůn král Norodom Sihanuk, pro Kambodžu jedna z nejdůležitějších osobností druhé poloviny století. Francouzi se koncem války dostali v Indočíně i v Kambodži zpátky k moci. V roce 1946 Kambodža získala svou první ústavu, která je velmi podobná ústavě Čtvrté francouzské republiky. Jejím autorem byl princ Sisowath. V jejím důsledku dostalo Národní shromáždění větší pravomoci než král. Francouzi s ústavou souhlasili, jelikož Národnímu shromáždění nedávala některé pravomoci (například finanční nezávislost nebo samostatnou zahraniční politiku).

Nezávislost a Sihanukova éra

Plnou nezávislost získala Kambodža od Francouzů až roku 1953 pod podmínkou, že zde proběhnou demokratické volby. Absolutním vítězem se v nich stala strana prince Sihanuka. Ta získala všechna křesla. Podle ústavy se však panovník nesměl aktivně účastnit politiky. Proto se Sihanuk vzdal panovnického titulu ve prospěch svého otce, aby se sám mohl angažovat. Toto vzdávání se trůnu ve prospěch otce či matky Norodom Sihanuk opakoval několikrát během své kariéry. Proto byl občas králem (kdy kraloval, ale nevládl) a občas princem (kdy se naopak účastnil aktivně na vládnoucí politice země).

Následujících sedmnáct let se obvykle nazývá jako Sihanukova éra, jež se s výjimkou posledních několika let vyznačovala politickou stabilitou a jistým ekonomickým pokrokem. V zahraniční politice usiloval princ Sihanouk o zdánlivě neutrální politiku, zaměřenou na získání zahraniční pomoci a udržení kambodžské nezávislosti vůči svým proamerickým sousedům Thajsku a jižnímu Vietnamu. Tato politika ho však zavedla do spojení s komunistickou Čínou a k silnější vazbě na státy sovětského bloku.

Na domácí scéně pak kladl Sihanouk důraz na velkolepou minulost Kambodže, její významné postavení v rozvojovém světě a na svou vlastní nepostradatelnost. Sám svou politickou směsici nazýval „buddhistický socialismus“.

Na konci 60. let se v zemi začali velmi výrazně projevovat tzv. Rudí Khmérové, v čele s Pol Potem.

Lon Nolova Khmérská republika a občanská válka

V roce 1970 se do čela země dostala proamerická vláda vedená generálem Lon Nolem, který měl s králem značně problematické vztahy. Když počátkem ledna 1970 král Sihanouk odletěl do Francie na léčení, došlo postupně k dalšímu vyhrcoení vztahů, které rychle směřovalo k převratu. Dne 11. března 1970 (mj. v době plánované Sihanukovy cesty z Francie do ČSSR) byly nejdříve davem zdemolovány obě vietnamské ambasády v zemi v reakci na rozsáhlou přítomnost a vojenské operace minimálně 40.000 vietnamských jednotek Vietminhu a prokomunistického partyzánského Vietcongu v Kambodži. Dne 17. března 1970 obě komory parlamentu a vláda přijaly rozhodnutí o zbavení Norodoma Sihanuka funkce hlavy státu. Dne 9. září 1970 pak generál Lon Nol vyhlásil v Kambodži republiku s názvem "Khmérská republika", kde převzal funkci hlavy státu. Výkonným premiérem se stal ambiciózní Sirik Matak podporovaný USA. Po rozpuštění parlamentu 10. března 1972 proběhly v zemi 4. června 1972 volby.

V průběhu války ve Vietnamu do Kambodži vstoupila severovietnamská komunistická vojska, která spolu s Vietcongem zemi používala jako své zázemí pro boje proti Jižnímu Vietnamu. Vietnamci postupně vstoupili i do ozbrojeného konfliktu s kambodžskou armádou, pevně kontrolovali území na severu a jihu země a řadu měsíců drželi v obklíčení i samotný Phnom Penh. Obsazená území se prakticky vyklidila poté, co obyvatelstvo uprchlo do Pnom Penhu a dalších velkých měst, která byla většinou pod kontrolou vlády.

V zemi současně probíhal konflikt s početně menšími jednotkami ultrakomunistických Rudých Khmérů.

Vládní vojsko bylo podporováno ze strany USA. Současně však byly části Kambodže bombardovány letectvem USA v rámci válečného konfliktu ve Vietnamu s cílem narušit zásobování jak vietnamských jednotek tak i Rudých Khmérů. V letech 1969 až 1973 americké bombardéry, pokoušející se zničit severovietnamské základny v Kambodži, z nichž mnohé nikdy neexistovaly, zabily více než půl milionu kambodžských zemědělců. Kobercové bombardování ze strany USA však dle analytiků mělo svůj podíl i na podpoře Rudých Khmérů obyvatelstvem. Zhoršující se situace v zemi měla za výsledek i opakovaný vstup jihovietnamských jednotek do země na podporu vlády v Phnompenhu. Na Kambodžu, přestože ji nikdy nebyla vyhlášena ze strany USA válka, bylo svrženo o 50 % více amerických bomb, než během druhé světové války na Japonsko.

V roce 1975 již vláda stále nemocnějšího Lon Nola, která se mezitím zbavila

neoblíbeného Sirika Mataka, nekontrolovala o mnoho více než hlavní město, do kterého uprchla řada obyvatel vyhladovělé země. Zbytek země byl kontrolován Rudými Khméry. Levicový král Sihanuk žil po převratu v exilu v Číně, odkud podporoval Rudé Khméry. Sliboval si od nich, že se s Lon Nolem vypořádají.

Rudí Khmérové

Ozbrojený boj Rudých Khmérů postupně získal podporu značné části obyvatelstva. Díky ní se Rudí Khmérové dostali do čela země, když v dubnu 1975 obsadili hlavní město Phnompenh. Tehdy ze dne na den změnili tvář a z osvoboditelů se stali vrazi. Jedním z jejich prvních rozhodnutí byla poprava většiny vládních činitelů a významných osobností na místním stadionu včetně Sirik Mataka, v té době již zbaveného funkcí. Lon Nolovi se podařilo uprchnout do USA. Několikaletá krutovláda Rudých Khmérů vrátila zemi o několik století zpátky a připravila o život miliony lidí. Stát byl přejmenován na Demokratická Kampučia.

Obyvatelstvo země bylo vystěhováno do vesnických gulagů, kde realizovali utopickou ideu agrárního komunismu. Rudí Khmérové uzavřeli státní hranice, zrušili peníze. Zavedli všeobecnou pracovní povinnost 12 až 16 hodin každý den. Seběmenší prohřešek se trestal smrtí. Ze škol vznikala vězení (např. S-21 Tuol Sleng v Phnom Penhu - dnes muzeum), kde docházelo ke krutému mučení vězňů, již byli popravováni a pohřbíváni do hromadných hrobů na tzv. "vražedných polích".

Rudí Khmérové systematicky likvidovali inteligenci. Lékaři byli popravováni a na jejich místa byli jmenováni nevzdělaní rolníci. Trest smrti byl vykonáván i za nošení brýlí (tzv. buržoazní intelektualismus). Postupně byly rušeny rodiny, lidé byli nuceni žít ve skupinách, společně pracovat, společně se stravovat a společně se po práci politicky školit. Byla zrušena veřejná doprava, veškerá města (včetně dříve milionového Phnom Penhu) vylidněna, zrušen přístup k informacím. Pol Pot utajoval i vládu vlastní země. Oficiálně byl hlavou státu Norodom Sihanouk, který však byl vězněn ve svém paláci. Přesto šlo o první komunistické království v dějinách. Až v roce 1977 připustil Pol Pot existenci tajnostkářské vládnoucí skupiny zvané Angkar. Obyvatelé tak neznali představitele své země, nevěděli, co se děje za hranicemi.

Rudí Khmerové na konci své vlády zaútočili i na Vietnam. Ten však útoky odvrátil a vietnamská vojska pronikla do Kambodže.

Vietnamská invaze

V roce 1979 Kambodžu od Rudých Khmérů osvobodila vietnamská invaze. Krutovládě učinili Vietnamci přítrž a pak zemi dlouhých deset let kontrolovali. Po rozpadu Sovětského bloku v roce 1989, ztrácí Sovětský svaz svůj vliv, což v důsledku pro Kambodžu a Vietnam znamená, že podpora, která odtamtud přicházela, byla minimalizována. Vietnam si již nemohl dovolit tuto okupaci a stáhl vojsko. Ještě předtím ale provedl v Kambodži několik reforem: legalizace soukromého majetku, změna vlajky a opětovné stanovení buddhismu státním náboženstvím. Rychlé otevření ale způsobí ekonomické ztráty (dřevo, drahokamy putují do Thajska a Vietnamu).

Smrtí Pol Pota v roce 1998 přestalo hnutí Rudých Khmérů existovat, ještě dříve však král Norodom Sihanuk zamítl návrhy amnestie představitelům vedení hnutí. Všichni členové Rudých Khmérů se snaží dnes integrovat do demokratické společnosti. Zemi však vládne premiér Hun Sen, jeden z bývalých vysokých představitelů Rudých Khmérů.

Pro poslední představitele dnes už neexistujícího hnutí Rudých Khmérů byl prosazován mezinárodní soud, který se však neuskutečnil. Zabránili mu především právě ti bývalí vysoce postavení Rudí Khmérové, kteří jsou i dnes ve státních funkcích.

Král Norodom Sihanuk, který v průběhu více než šesti desetiletí povětšinou stál v čele země ať už jako král, předseda vlády či prezident (krátce byl formální hlavou státu i za Rudých Khmérů a Kambodža tak vlastně byla první komunistickou monarchií na světě) v roce 2004 pro chatrné zdraví abdikoval.

Český student Norodom Sihamoni králem

Novým panovníkem byl 14. října 2004 vybrán (v Kambodži není trůn automaticky dědičný) Sihanukův mladší syn Norodom Sihamoni, který mimo jiné hovoří plynule česky, neboť dlouhá léta studoval v Praze a žil třináct let v Československu. Stát se dodnes dostává z problémů, kriminalita je běžnou součástí každodenního života

Při plánování dovolené ve Vietnamu jsme zvolili variantu, která sice neprojede úplně celý Vietnam, ale na druhou část zájezdu se přemístí do Kambodži. Sice jsme měli ne zcela přesnou představu, že tam toho není moc k vidění, avšak jeden obrovský tahák tam přeci jen ukrytý je. Ano, slavný Angkor. A ten jsme určitě vidět chtěli, a to i za cenu, že zkrátíme Vietnam. Angkor patří k památkám, které se vidět musí. Kdo rád cestuje, má jej povinný.

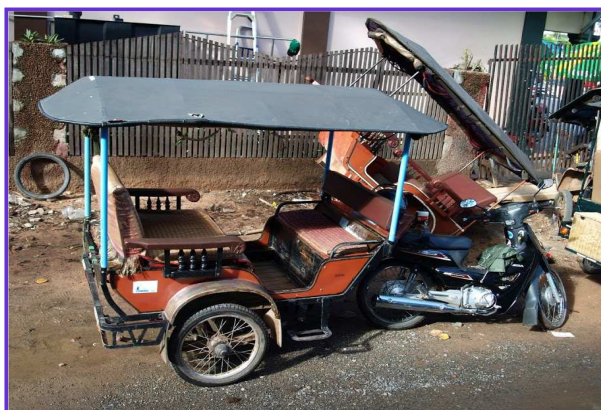
Až po absolvování naší cesty vidíme, že jsme se trochu mýlili. Není tu tolik památek, jako ve Vietnamu nebo Thajsku, krajina je většinou obvykle fádni rovina, přesto Kambodža není jen Angkor. Hlavní město Phnom Penh neohromí, zato méně známé (bohužel) jezero Tonle Sap a řeka měnící směr toku podle ročního období určitě stojí za návštěvu, a také cesta autobusem přes celou zemi má své kouzlo – a to jsme si mysleli, že cestovka chce jen ušetřit za letenku. Letět letadlem, neviděli bychom několik zajímavostí po cestě, hlavně bychom však nepoznali trhy s netradičními pokrmy – hmyzem, nevylihnutým ptáčky či smaženým tarantulami. A to vše bychom neochutnali, což by nás teď, když už o tom všem víme, zbytečně mrzelo.

Asi není třeba strávit v Kambodži jako běžný turista dva týdny, dobrý však není ani opačný extrém – vidět Angkor a po dvou dnech zmizet někam jinam, do další země. I Kambodža a její venkov má své kouzlo.

Siem Reap

Siem Reap by bývalo naprosto bezvýznamné provinční městečko, nebýt sousedství památky nejvyššího kalibru, slavného Angkoru. Díky němu má Siem Reap naprosto jinou atmosféru, než kterýkoliv jiný kout Kambodži. Dokonce je zde z pochopitelných důvodů i mezinárodní letiště, kde právě přistáváme po krátkém letu ze Saigonu. Tím, že je město malé, nemusí být ani letiště zbytečně daleko za neexistujícími perifériemi, takže trvá jen pár desítek minut, než nám autobus zastaví před velice slušným hotelem **Angkor Holiday Hotel** na příjezdové cestě od letiště, což je současně směr k hlavním památkám. Od centra jsme vzdáleni necelé dva kilometry, většina kolegů chodí pěšky, my tak půjdeme jen jednou, jinak si vždy najmeme místní verzi tuk-tuku, běžnou motorku, která má místo sedla čep a na něm zavěšený zastřešený vozík pro 4 turisty (nebo až 8 domorodců), za jeden až

dva dolary, podle denní doby a úspěchu při smlouvání. Zajímavé je, že cena je odvislá i od počtu lidí, to jinde nebývá.

Do dnešního dne jsme měli docela štěstí na dobré pokoje, dnes máme smůlu, dostáváme vyhrátý pokoj v nejvyšším patře (výťah jede jen do předposledního patra, pak se musí po schodišti), který podle našeho názoru není schopna klimatizace vychladit na únosnou míru, protože má stržený termostat. O tom se nám však nedaří přesvědčit ani nosiče, ani recepční, všichni tvrdí, že musíme chvíli počkat, než se rozjede naplno. Čekáme dlouho, ale nerozjede. Nakonec večer přinutíme recepci k výměně, nový pokoj je sice také až nahoře, ovšem s fungujícím termostatem a výkonným chladicím agregátem.

To vše teprve přijde, teď po přiletu se jen rychle sprchneme a bez vyklízení věcí (stejně tušíme, že se budeme stěhovat) se vydáváme společně autobusem do centra. Šofér nám zastaví přímo u ústí nejznámější místní uličky, **Pub Street**, jméno hovoří za vše. Hned naproti jsou dvě pizzerie, nabízející Happy pizzu, tedy pizzu netradičně kořeněnou konopím. Tu si odpustíme. Marihuanu nám ostatně několikrát nabídnou i přímo na ulici, a to i když jdeme spolu jako rodina – asi vypadáme na to, že si po obědě rádi dáme společného jointa. No nic, dealery zklameme.

Pub Street je na nás až moc kosmopolitní. V Kambodži není zvykem stolovat společně jako ve Vietnamu, Petr tedy jen doporučí směr a výběr jídelny nechá na nás. My si necháme doporučit i jídlo, které si máme objednat. Skončíme v obyčejné špeluňce s vixlajvantovými ubrusy, tam si myslíme, že místní typické jídlo s úsměvným jménem **amok** bude nejlepší. A kromě toho tu mají happy hour na pivo – až později zjistíme, že happy hour je v Siem Reapu permanentní a pivo by si jinak nikdo nekoupil. Prostě buď je všude rovnou za polovinu (tedy obvykle 0,5 USD), nebo 2za1, tedy první za dolar, druhé zdarma.

Často nám místní speciality chutnají, tady jsme naopak trochu zklamaní. Ne že by amok nešel jíst, rozhodně není špatný, ale ani nic výjimečného. Možná, kdybychom si jej dali jinde, tak by nám chutnal víc. Tady je zřejmě opravdu autentický, což mimo jiné znamená, že se nesnaží podbízet turistům ani upravenou chutí, ani třeba efektním vzhledem. Amok jsou kousky masa, nejčastěji kuřete (to si objednáváme my) nebo ryby, v něčem jako polívce zahuštěné rýží a zeleninou, vývar je nahrazen nebo aspoň zředěn kokosovou šťávou. Naše porce asi i kari kořením, protože má jasně žlutou barvu. Zelenina nad masem jednoznačně vítězí, kousky masa musíme hledat a moc jich nenacházíme. Chuť je taková neurčitá, ani to kokosové mléko není nijak cítit, převládá listová zelenina, nejvíce ze všeho cítíme něco jako povařenou petrželovou nať. Aspoň jsme to zkusili, příště si raději dáme něco jiného. Hladoví nejsme, porce byla dostatečná.

Abychom ušetřili čas, najímáme si motorikšu. Neznáme ceny, takže si snažíme tarif dohodnout předem – to ostatně budeme dělat vždy – a snažíme se požadované dva dolary snížit na polovinu, což se nám v období siesty daří, jinak by asi řidič žádný kšeft v horkém poledni ve vyliďněném městě neudělal, tak bere aspoň něco. Cestou míváme pěší kolegy schvácené dnešní venkovní čtyřicítkou a blahořečíme rozhodnutí svěřt se rikšou. Aspoň máme více času na přestěhování pokoje, ke kterému jsme konečně recepci donutili.

V Angkoru se návštěvy památek řídí jednoduchým pravidlem – ráno co nejdříve vyrazit, chodit po památkách tak maximálně do jedenácté, pak se vrátit a držet siestu asi do tří odpoledne, pak teprve následuje druhé kolo. Mezi jedenáctou a třetí je v rozpálených chrámech neúnosně, šlo by o uzdraví. Proto jsme také nevyrazili hned a čekáme na odpolední kolo prohlídek.

Angkor (khméřsky: město) je jedna z nejvýznamnějších kulturních památek a jedno z nejvýznamnějších archeologických nalezišť v jihovýchodní Asii. V období 9.-15. století zde leželo hlavní sídlo Khmerské říše a z té doby se zachovalo velké množství památek. Angkor leží v provincii Siem Reap a od roku 1992 je zapsán na seznam světového dědictví UNESCO. Samotný název Angkor je odvozen ze sanskrtského výrazu nagara, znamenající město.

Na celé ploše se vyskytuje více než 1000 památek, od jednoduše navršených kup kamenů a cihel až po majestátní chrámy, jimž vévodí Angkor Wat, který nechal vybudovat Súrjavarman II. jako svůj chrám a hrobku. Mnoho chrámů bylo restaurováno a spolu tak dnes představují nejkomplexnější a největší ukázkou khmerské architektury. V roce 2007 bylo pomocí satelitních snímků a dalších technik zjištěno, že v pre-industriální době se jednalo o největší město na světě. Samotné jádro města se rozkládalo od východu k západu na cca 24 km, od severu k jihu na 8 km. Na to navázalo další osídlení kolem toho jádra, s celkovou rozlohou cca 3000 km².

Počátky Khmerské říše můžeme datovat do roku 802, kdy se khmerský vládce Džajavarman II. prohlásil králem a vytvořil nezávislé khmerské království. Nejvíce stavebních památek pak vznikalo mezi lety 900 a 1200. Největší chrám Angkor Wat byl postaven v letech 1113-1150. Během 13.-14. století začala říše postupně upadat. Konec říše je spojen s rokem 1431, kdy byl Angkor dobyt a vypleněn Thajci.

Angkor není totéž, co Angkor Wat. Angkor Wat je jméno jednoho z desítek chrámů (byť nejhezčího a nejzachovalejšího), ležících v areálu Angkoru. A areál to je skutečně obrovský, nikdo si předem neumí představit tu rozlohu, na které jsou zde rozesety stovky památek. Ani průvodci, kteří jsou zde každý rok několikrát, si netroufají říct, že navštívili většinu z nich, natož všechny. Tři dny jsou jen minimum na návštěvu těch nejznámějších a nejhezčích míst, po třech dnech si teprve člověk udělá matnou představu, co to vlastně Angkor je. Na bližší seznámení by byl potřebný nejméně týden, na kompletní poznání si netroufám odhadnout. Asi by tu člověk musel žít.

A do areálu Angkoru právě vyrážíme, jedeme autobusem, i když jak vidíme kolem nás, dá se to zvládnout i rikšami. Petr kupuje třídní permanentky, musíme po jednom vystoupit a nechat se vyfotit, pak dostáváme personalizovanou kartičku s

vytištěnou fotkou, kterou musíme nosit neustále u sebe a bude nám platit po celé tři dny. U pokladen se tady kontroluje vjezd do areálu a budeme tu stát každý den a ukazovat kontrolám své kartičky, kromě toho chtějí vstupenky vidět i u všech navštívených objektů, takže je máme pořád v pohotovosti.

Jako u nás všechny cesty vedou do Říma, tak nám tady připadá, že všechny cesty vedou kolem slavného Angkor Watu, každý den jej budeme několikrát z různých stran mjet, což pochopitelně nevádí a ani po třech dnech se nám pohled na jeho věže nad vodní hladinou okolních zatopených kanálů neomrzí. Takže teď projíždíme kolem a poprvé vidíme slavnou siluetu, kterou si Kambodžané dali i na státní vlajku. Dnes tu ještě stavět nebudeme, necháváme si vrchol kambodžské části zájezdu na zítřek, spolu s dalšími dvěma nejvýznamnějšími památkami, ke kterým je dnešek jen malým závdavkem.

Hned po vystoupení do venkovní výhně obdivujeme most se zábradlím, kterému se nám chce říct netypické, ovšem přesný opak je pravdou. Asi nenajdeme v Angkoru most (a i mimo Angkor jsou běžně takto stavěny), kde by zábradlí netvořil zástup bohů na jedné straně a démonů na straně druhé. A obě skupiny svírají pevně v rukách obrovskou hadí příšeru přes celou délku mostu a vlastně dvojnásobnou. Nad koncem mostu je většinou věž, která je čepem, kolem kterého je hadí tělo obtočeno. Proč se o hada přetahují? Protože se před miliony let bohové a démoni spojili za jediným účelem, umíchat ze světového oceánu nebeskou manu nesmrtelnosti. Had kupodivu souhlasil, nechal se obkroužit kolem čepu a bohové s démony kvedlají a kvedlají, aby jako máslo utloulkli z moře nápoj zaručující jim věčný život. Při pozorném pohledu se dá často spočítat, že bohů bývá o jednoho či dva více, dobro přece musí mít převahu. A stejný výjev je častým motivem fresek a basreliéfů na stěnách chrámů. Kvedlající bohové s démony tak soutěží s tanečnicemi *apsarami* o titul nejčastějšího khmérského výjevu. Na počet postav možná apsary vyhraji, u nás vedou v oblíbenosti bohové a démoni.

A už kráčíme lesní cestou k prvnímu z mnoha chrámů následujících dní, k chrámu **Preah Khan** z doby vládcy Džajavarmana VII. Chrám samotný je pravoúhle symetricky orientován, uprostřed téměř čtvercového půdorysu stojí buddhistická svatyně, kolem ní symetrii trochu narušují hinduistické minichrámečky. Právě smíření buddhismu s hinduismem měl stavitel chrámu na mysli.

Při vstupu hlavní branou je zřetelná symetrie areálu, už například průhledem skrz celý chrám hlavní chodbou. A zvláštností je, že při tomto průhledu jsou vidět všechny dveřní otvory až po svatyni včetně překladů, protože se od okraje ke středu postupně zmenšují (a od ústřední svatyně k zadní stěně naopak zase zvětšují). My se touto chodbou nevydáváme přímo ke svatyni. Zahneme hned za vnější zdi doleva na jedno z nádvoříček a už fotoaparáty cvakají – po zdi se pne nahoru kmen

stromu, který vysokou zeď obrůstá z obou stran. A jak se potulujeme dál a dál, nacházíme podobných míst ještě mnoho, stromy tu divoce rostou všude. Stávají se tak součástí vzhledu chrámu a jejich odstranění by pravděpodobně vedlo ke zhroucení zdí narušených kořeny a kořínky. Vypadá to velmi exoticky a stromy dávají prostředí starobylý vzhled – přestože to je jen první dojem, ve skutečnosti jsou stromy mnohem mladší, než zdi. V tropickém podnebí rostou stromy rychle a vysoko, takže tyto velikány mohou být jen pár desítek let staré na rozdíl od chrámu starého několik staletí.

Bočními galeriemi projdeme až na druhou stranu a hlavní chodbou se teď budeme vracet. Už si více než stromů začínáme všimnout výzdoby, které dominují reliéfy tanečnic – apsar ve stylizovaném tanci, v charakteristické póze na jedné pokrčené noze s druhou nohou také pokrčenou v kolenu tak, že špička míří na lýtko stojící nohy, ruce s vyvrácenými prsty zvednuty nad hlavou. Apsary se vždy zobrazují právě v této stylizované podobě.

U oltáře v hlavní svatyni se modlí malý človíček, tak asi do 150 cm, pokud mohu soudit u sedící postavičky. Nejdříve ho mám za starce – muže, ale ve skutečnosti je to drobná stará mniška s milimetrovým šedivým porostem hlavy, která se tu modlí ke svému Buddhovi. Náš zájem jí nevadí, naopak, evidentně ji dělá dobře. Je vidět, že vítá každé vyrušení ze své monotónní činnosti.

Vracíme se k autobusu a popojedeme kousek dál k místu, které sloužilo jako léčebna a lázně – **Neak Pean**. Uprostřed dnes vyschlé umělé nádrže s centrálním ostrovem tu založil opět Džajavarman VII. čtyři propojené bazénky symbolizující vodu, zemi, oheň a vítr. Uprostřed na ostrůvku je zdroj vody, který právě díky vyvážené kombinaci základních živlů měl léčit nemoci. My se bohužel až k bazénům nedostaneme, kvůli dávno odeznělé záplavě je vstup za vyhrazenou linii zakázán, takže pořádně nevidíme v nádržích z vody vystupující sochy ikonických zvířat, jež

mají posilovat sílu jednotlivých živlů s nimi astrálně spojených.

Další zastávkou je obrovská (také umělá) vodní nádrž **Sra Srang** o rozměrech 700x350 metrů z desátého století. Po ostrově se svatyní uprostřed dnes zbyla jen nenápadná mělčina. V zapadajícím slunci má umělé jezero barvu skoro temně červenou, vypadá romanticky a důstojně. My se ovšem vydáváme na druhou stranu do buddhistického mnišského komplexu **Banteay Kdei**. Kdy byl postaven? No přece v době Džajavarmana VII. Dnes máme tu historii zaměřenou na jednoho panovníka. Ke komplexu se přichází od Sra Srangu lesní cestou, ze které vypadá hlavní chrám uprostřed zelené džungle docela zajímavě. Uvnitř už se jen opakuje již dříve viděné.

A tím dnešní Angkor končí, ne však náš program. Po krátké zastávce na hotelu jedeme na společnou večeři organizovanou v rámci programu místní agenturou. Autobus nás zaveze do velkého sálu s dlouhými řadami stolů. Zatímco my budeme večeřet, na pódiu nám novodobé apsary předvedou tance historické i lidové. Historii reprezentují úryvky z Rámajány, na pozadí s oponou, na které je namalovaný podvečerně nasvícený Angkor Wat, vypadá Rámájana docela efektně. Lidové tance jsou pro nás méně zajímavé, takový běžný folklór. Na závěr vystoupení je možné se drobný bakšíš vyfotit s apsarami, případně s jinými tanečníky. Zásada je nedotýkat se apsar, části mužů dělá evidentně problém toto triviální pravidlo pochopit. Vždyť jsou v Kambodži a tam na ně a jejich dotyky všechny ženy přece čekají.

Součástí představení je večeře formou bufetu. Jsme trochu rozladěni, jsou tu všude stovky turistů, u pultů je tlačence, uličky mezi stoly jsou úzké. Nakonec si nějak jídlo vybereme, situace se postupem času uklidňuje, v druhé půli večera už si jídla nikdo nevšímá a máme možnost ochutnat to, k čemu jsme se předtím nedostali. Nejlepší jsou grilované kousky masa na špejli. Já si dám za soukromý úkol ochutnat všechny polívky, což není nic jednoduchého – včetně klasického kuřecího

nudlového Phó je tu dalších sedm polívek. Samozřejmě si dávám vždy jen trošku a nakonec úkol zvládám, jen abych mohl konstatovat, že Phó je prostě Phó, je nejlepší.

Ráno nás čeká další z vrcholů zájezdu, hlavní důvod návštěvy Kambodži, nejznámější a nejhezčí místa slavného Angkoru. Vyjíždíme včas, abychom se vyhnuli největšímu vedru. Opět nás čeká individuální kontrola kartiček u vjezdu na území Angkoru, do autobusu nakráčejí úředníci a porovnávají skutečně fotku s obličejem držitele vstupenky. A hned vidíme, že navážeme na včerejšek tam, kde jsme večer skončili, čili u Džajavarmana VII. Čeká nás první z ikon Angkoru, návštěva buddhistického kláštera (a univerzity) **Ta Prohm**, založeného počátkem 13. století právě Džajavarmanem VII. pro 12.000 mnichů a 615 chrámových tanečníků – už tato čísla mluví za vše, Džajavarman VII. nebyl žádný troškař.

Správa památkového území se snaží, aby si turisté prostředí dokonale užili, autobus či rikša se tak nedostanou až ke vstupům a turisté se k jednotlivým památkám dostávají obvykle pěšky lesní cestou obklopenou džunglí, ze které po několika stech metrech vykoukne cíl, právě tento přístup dává naději vyniknout a zaujmout na první pohled. U Ta Prohm je příchod umocněn průchodem branou v khmérské věži zdobené čtyřmi kamennými obličejí usmívajícími se vyšpulenými rty do všech světových stran. Věž je poněkud nestabilní, musí být stažena několik lany držícími kamenné kvádry pohromadě. Ráno je nasvícena sluncem z takového směru, že si charakteristických obličejů ani pořádně nevšimneme a upoutají nás až při zpáteční cestě, kdy také půjdou lépe vyfotit. A další zajímavost, trochu dočasná a jistě neplánovaná, nás čeká na stromě o kousek dále těsně před hlavním vstupem do chrámu: obrovská, snad dvoumetrová pavučina obalená po ránu kapkami rosy. A při otočení a zpětném pohledu spatříme i jejího autora, velkého pavouka, jak si klidně uprostřed své pasti čeká na neopatrnou potravu. Asi bude muset počkat na vyschnutí rosy, v tuto chvíli je pavučina nepřehlédnutelná.

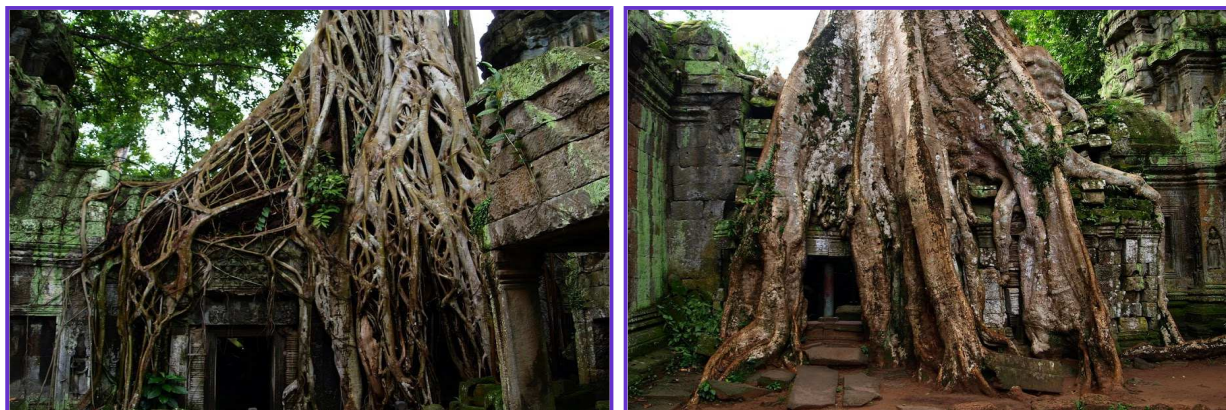
Včera jsme u Preah Khanu obdivovali pralesní velikány zakořeněné na zdech a stěnách chrámu. Dnes vidíme, že to byla jen mírná příprava a ochutnávka na dnešek. Ta Prohm je totiž právě známý tím, že při rekonstrukci nebyly stromy vůbec odstraňovány (těžko říct, zda kvůli atmosféře a začlenění chrámu do přírody, nebo proto, že pokácení stromů by nevyhnutelně vedlo ke zřícení mnoha zdejších objektů). A odtud pocházejí nejznámější pohledy na džunglí pohlcené stavby, zachycené na všech fotkách z Angkoru, právě zde se natáčelo mnoho dobrodružných filmů včetně Lary Croft s Angelinou Jolie. Angelina si při natáčení Kambodžu velmi oblíbila, několikrát se sem vrátila a dokonce zde adoptovala jedno ze svých dětí.

Stromy jsou zde naprosto všude, celé ruiny jsou jimi doslova prorostlé. Od štíhlých

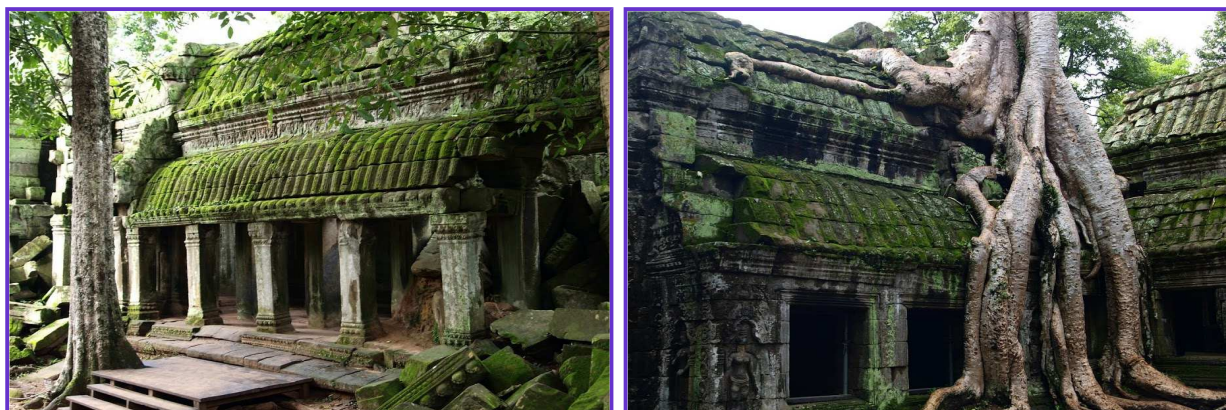
kmenů spouštějících svazky úzkých kořenů po zdech do země, po velikány s kořeny tlustšími než člověk, které vytvářejí i několik metrů široké pásy na zdech staveb. Celý chrám je neuvěřitelně organickým propojením starobylých památek a přírody, má nezaměnitelnou atmosféru a užasnou fotogeničnost. Člověk by se tu mohl potulovat hodiny a objevovat stále nová tajemná zákoutí. V Kambodži je povinnost mít při návštěvě památek svého místního průvodce a tady vidíme, že to má i své opodstatnění – náš průvodce Visal nás neomylně vede na ta nejzajímavější místa. Krásné jsou všechny ty vzdušné kořeny, ale nebýt Visala, zcela jistě bychom si nevšimli třeba kamenné Buddhovy hlavy vykukující mezi kořeny v zapadlém dvorku.

A možná bychom i přehlídli místo, kde Lara-Angelina proskakuje kamenným otvorem mezi banyánovými kořeny (a dopadá do vodopádu, který je někde na druhé straně světa, ty dveře jsou ve skutečnost slepé). Právě banyán nebo možná fikus se tady pne po kmeni vysokého stromu tak hustě, že strom již téměř odumřel udušený parazitem, který se mezitím tak rozrostl, že už je samonosný a svého hostitele nepotřebuje. Před dveřmi je relativně prostorný kus země, kde se chce každý návštěvník vyfotit a my kromě individuálních fotek požádáme Visala o nafocení celé skupiny. A přestože si navzájem vyměníme s ostatními kontakty a mohli bychom si jednu fotku rozeslat, každý chce mít skupinu i na svém aparátu. Visal se mění v letní vánoční stromek ověšený deseti foťáky a cvaká a cvaká.

Tak postupně pomalu dojdeme až na konec chrámu, kde vidíme, že i menší zeleň, než pralesní velikáni, může obohatit vzhled rozpadajícího se kláštera. Chrámová budova včetně klenuté verandy na několika čtyřhranných sloupech je porostlá tmavě zeleným mechem, takže vypadá až pohádkově. Vracíme se zpět trochu jinou cestou kolem vnější zdi s výhledy na areál. Visal nás chce ohromit prý mohutně hořícím úlomkem trouchnivějícího spadlého stromu, po ránu je však dřevo tak vlhké, že pokus končí fiaskem. Visalovi odpouštíme a skrz věž s obličejí (teď teprve pořádně viditelnými) procházíme zpět na parkoviště.

K nejznámějšímu chrámu **Angkor Watu** přicházíme od busu z netradiční strany – přesně z opačného směru, než je hlavní vstup. Jedna z věží a budova u vstupu jsou v rekonstrukci a pokryty zelenou provizorní střechou, která by na fotkách působila rušivě a odsud je možné pořídit z několika míst fotky tak, aby zelená plachta byla schovaná za ostatními věžemi. Kromě toho je tu mnohem klidněji, jsme zde skoro sami a máme klid na výklad o historii tohoto už kultovního místa.

Angkor Wat je chrám nacházející se v Angkoru v Kambodži. Byl postaven počátkem 12. století pro krále Súrjavarmana II. jako královský chrám a hlavní město. Angkor Wat je největším a nejlépe zachovalým chrámem celé oblasti a jako jediný zůstal významným náboženským centrem od svého založení – nejprve hinduistickým, poté buddhistickým. Chrám je vrcholným příkladem khmerské architektury, stal se symbolem Kambodže a je zobrazen na její státní vlajce.

Angkor Wat spojuje dva základní plány khmerské architektury, chrámový vrch a chrám s galeriemi. Má představovat mýtickou horu Méru, což je v hindské mytologii domov bohů. Uvnitř chrámového příkopu a vnější zdi dlouhé 3,6 km jsou tři pravoúhlé galerie, každá vyvýšená nad tou předchozí. Uprostřed chrámu stojí pět věží

rozestavených do tvaru pětky na hrací kostce. Na rozdíl od většiny chrámů v Angkoru je Angkor Wat obrácen na západ, přičemž existují různé názory na důvod tohoto směřování. Chrám je obdivován nejen pro svou majestátnost a harmonickou architekturu, ale také pro rozsáhlé basreliéfy a zobrazení dévatů, která zdobí jeho zdi.

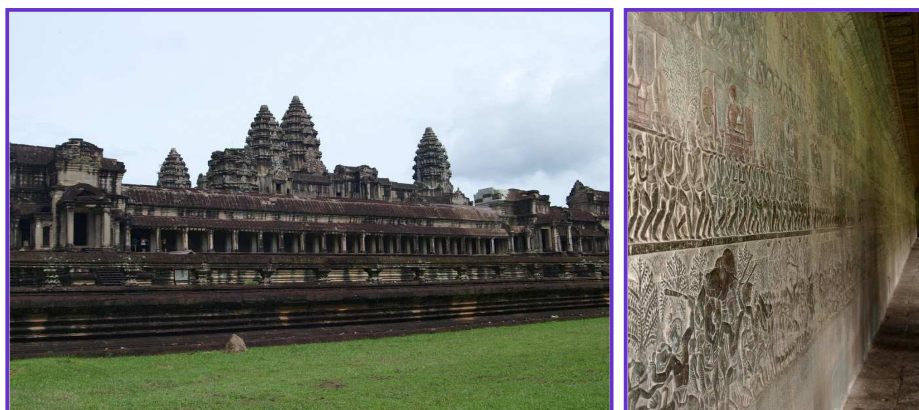
Novodobého jména Angkor Wat se užívá od 16. století a lze jej přeložit jako „městský chrám“: Angkor je formou slova nokor, které pochází ze sanskrtského slova nogor (hlavní), slovo „wat“ znamená v khmerském jazyce chrám. V dřívějším období byl Angkor Wat znám jako „Preah Višnulóka“, což byl posmrtný titul jeho zakladatele, Súrjavarmana II. Prvotní stavební práce na chrámu, který byl původně zasvěcen Višnuovi, započaly v první polovině 12. století během vlády Súrjavarmana II. (vládl 1113–1150). Jelikož nebyla nalezena zakládací stéla ani žádné dobové zápisy, které by o chrámu vypovídaly, představuje jeho prapůvodní jméno velkou neznámou.

Angkor Wat je unikátní kombinací chrámové hory, standardního designu královských paláců a vlivů z oblastí indické Urísy a Tamilnádu. Chrám má představovat posvátnou hinduistickou horu Méru, domov bohů. Pět věží Quincunx symbolizuje posvátnou horu a okolní vrcholky, obvodové zdi a vodní příkop znázorňují pohoří a oceán. Právo přístupu do nejvyšších pater náleželo pouze vybraným osobám, přičemž prostý lid směl vstoupit pouze do nejnižšího.

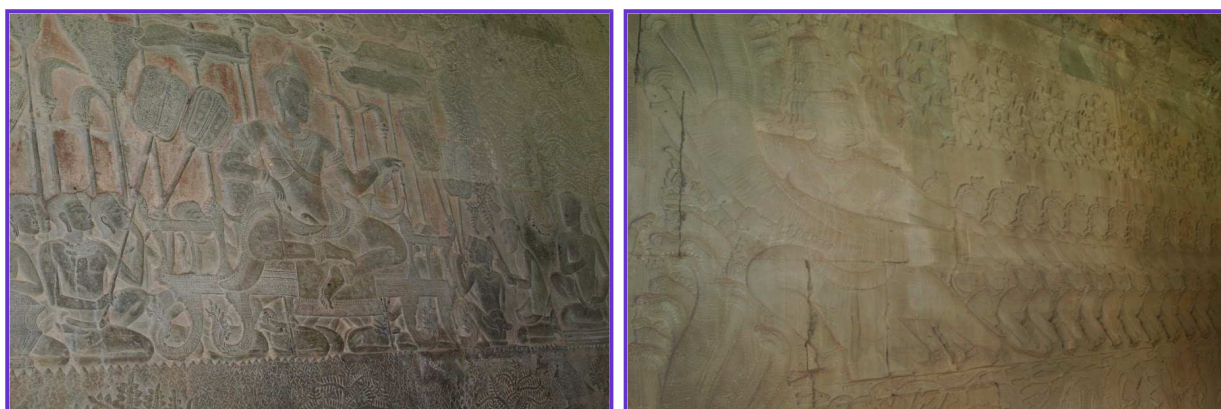
Na rozdíl od ostatních khmerských staveb je Angkor Wat orientován především směrem na západ, což některé odborníky vedlo k domněnce, že byl tento chrám zamýšlen jako hrobka krále Súrjavarmana. Tomuto účelu napovídá i bližší průzkum nástěnných reliéfů, které jsou sestaveny proti směru hodinových ručiček. Bráhmanské rituály se totiž během pohřebního obřadu provádějí ve zpětném pořadí.

Vnější obvodová zeď o délce 1024 x 802 m a výšce 4,5 m je dále obehnaná 190 m širokým pásmem lesnaté plochy a vodního příkopu. Přístup k chrámu je možný po lávce na jihu a po pískovém náspu na západní straně. Na každé světové straně se u vstupu do samotného chrámu nachází malá vstupní budova, tzv. gopura. Největší je západní se třemi polorozpadlými věžičkami. Vedení cest a rozměry vstupních bran jednotlivých gopur naznačují, že byly využívány jako tzv. „sloní brány“, jelikož jejich rozměry byly vybudované tak, aby jimi tato mohutná zvířata prošla. Průchody v gopurách jsou z vnější (západní) strany postaveny na čtvercových pilířích a z vnitřní (východní) spočívají na zdi. Strop mezi pilíři je zdoben motivy lotosových květů, západní zdi jsou osazeny reliéfy tančících postav, východní zdi jsou dekorovány balustrádovými okny a reliéfy mužů vzpínajících se na divokých zvířatech.

Angkor Wat se stal jednou z turisticky nejnavštěvovanějších lokalit na světě. Podle odhadů tuto památku mezi lety 2004-2005 navštívilo asi 1 238 000 turistů, což je polovina všech, kteří Kambodžu navštívili. Cestovní ruch pro Angkor Wat představuje též dodatečný zdroj příjmů, i přesto je většina záchranných prací sponzorována zahraničními organizacemi spíše než kambodžskou vládou.

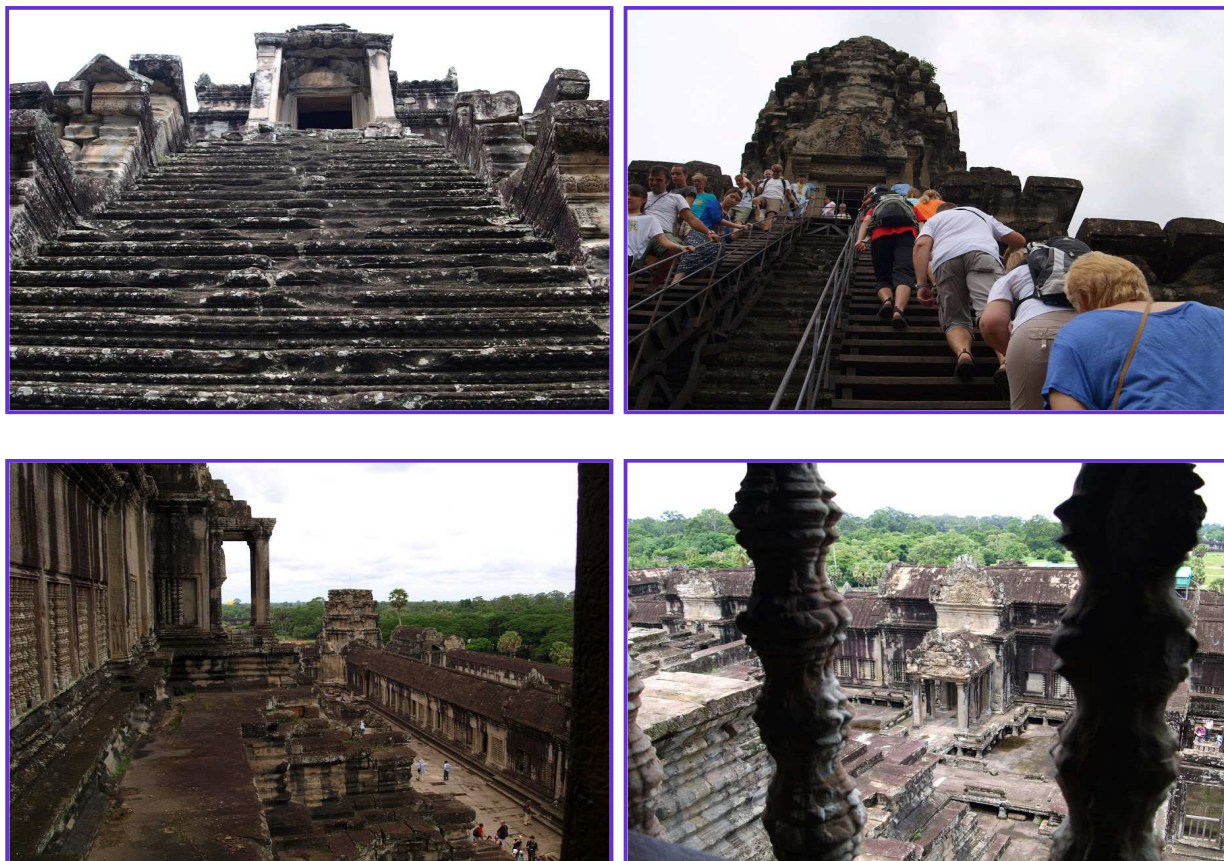

Vcházíme do chrámu na první galerii. Ta je celá obehnána zdí pokrytou basreliéfy, kolem níž je vedena krytá chodba. Jemně tesané reliéfy se táhnou před námi do nedozírna, rozměry chrámu jsou impozantní. Kdybychom chtěli všechny výjevy prohlédnout a pochopit, mohli bychom zde strávit celý den jen jejich studiem. Jsou zde zobrazeny mytické výjevy, samozřejmě reprezentované kvedláním vesmírného moře bohy a démony, našly by se aspary, ovšem větší část výjevů zobrazuje historické scény a zejména vítězná válečná tažení krále Súrjavarmana II. Ten je zde zobrazován vždy na největším slonovi a s největším počtem „nosičů slunečníků“ (jejich počet je vlastně obdobou vojenských výložek, čím významnější osobnost, tím více může mít nosičů slunečníků) v čele svých vojsk. A ze života vojska jsou i další scény, takže si můžeme udělat představu, jak to na takovém válečném tažení vypadalo, čím se vojáci bavili, co jedli.

Postupujeme dále směrem k centrálnímu pahorku, dostáváme instrukce k dalšímu průběhu prohlídky, dohodneme si čas a místo srazu a následuje individuální prohlídka. Nechce se nám do všeobecné tlačence, poodejdeme kousek stranou a ve stínu si sníme fit tyčinku a napijeme se. Mezitím přejde největší nápor a my se můžeme zařadit do znatelně kratší fronty na schody vedoucí velmi strmě nahoru k hlavní svatyni. Protože vstupujeme na posvátné území, procházíme kontrolou oblečení, nutná jsou pevně zakrytá ramena a kolena (šátek ledabyle přehozený přes tělo nestačí).

Schody jsou dost strmé, asijské turisty si občas pomáhají rukama, nám to až tak hrozné nepřipadá a nebýt domorodých turistů, tak schody vyběhneme, takto se táhneme pomalu krok sun krok za nimi. Z centrální plošiny je výhled do stran a vidíme, jak chrám samotný přízračně vyrůstá ze zelené džungle kolem. Teprve odsud vyniká také výškový rozdíl mezi galeriemi, jsme mnohem výše, než lidé na druhé galerii pod námi.

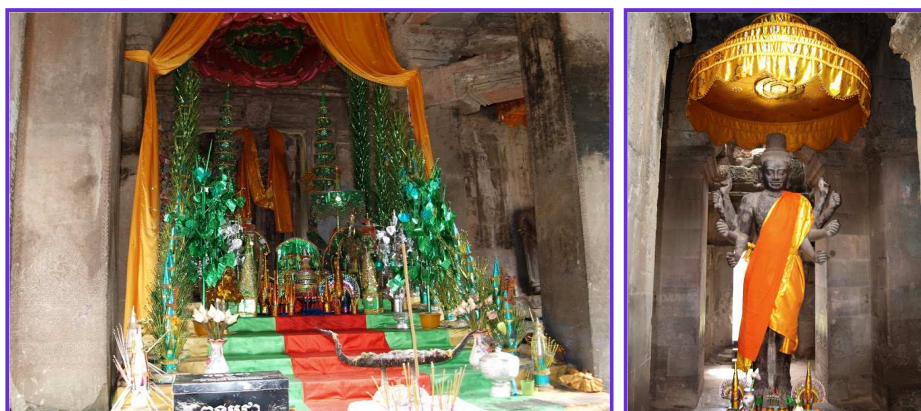

Obcházíme krytou plošinu dokola, okny zamřížovanými kamennými zdobenými sloupky obhlížíme areál a jeho zelené okolí. V rozích stojí čtyři věže, spolu s nevyšší středovou věží tvoří známou siluetu, která stála Kambodžanům i za umístění na národní vlajku. Nad příchody od vstupních bran jsou čtyři chrámečky se sochami, od kterých vedou kryté náspy tvořící vyvýšený kříž nad ústředním dvorem. A v místě křížení naspů, v samém středu chrámu a vlastně i celého areálu, stojí pod nejvyšší z pěti věží centrální svatyně, nejposvátnější místo. Kdy by čekal něco ohromujícího, byl by zklamán. Khmérové dávají přednost harmonickému působení stavby jako celku a jejímu symbolickému významu (proto ten umělý pahorek symbolizující horu Méru obklopený příkopy jako posvátnými moři), samotná svatyně je nedůležitá a není tak významná, jako u jiných národů. I tato svatyněka má jen několik čtverečných metrů, tak tak se do ní vejde jedna socha stojícího Buddhy.

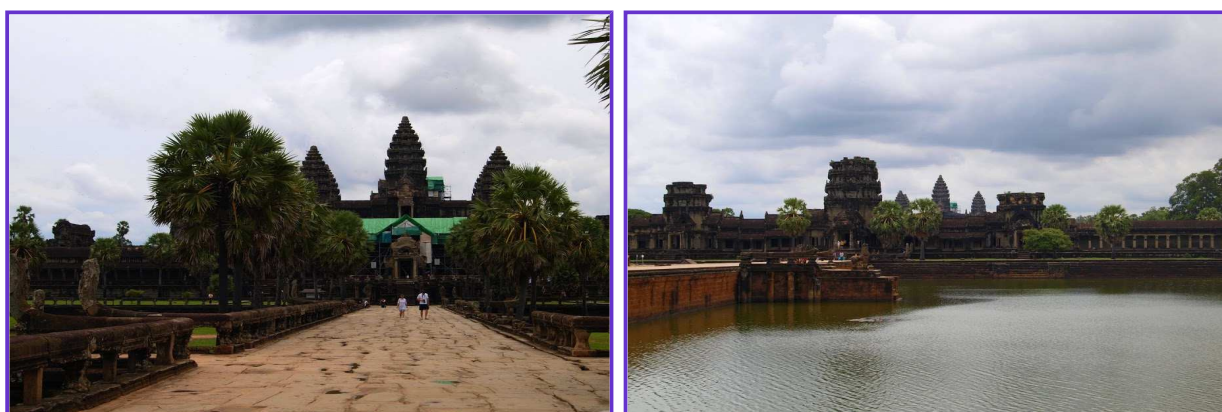
Sejdeme po jiném schodišti zpět na prostřední úroveň a obcházíme i tuto část dokola. Chvilí sledujeme vykladače budoucnosti, jak přikládá zájemkyním na temeno hlavy svazek karet s posvátnými texty, za mumlání a zpěvu modliteb jej náhodně otevírá a čte budoucnost. Pak požehná červená bavlnce a pro ochranu a štěstí ji váže dívkám na ruce. A nechá si zaplatit.

Podobně jako v horní části i zde je několik svatyněk, tady dokonce ozdobených barevnou výzdobou. Nad hlavní vchodovou branou je výklenek se známou sochou osmirukého božstva, také jej vidáváme na prodáváných pohledech. To už jsme ale na spodní galerii a chystáme se chrám opustit. Ještě nás zdrží několik opic, které před námi utíkají obvodovou chodbou s reliéfy a po přilehlém travnatém parku kolem, rychle však mizí a další už se neobjeví.

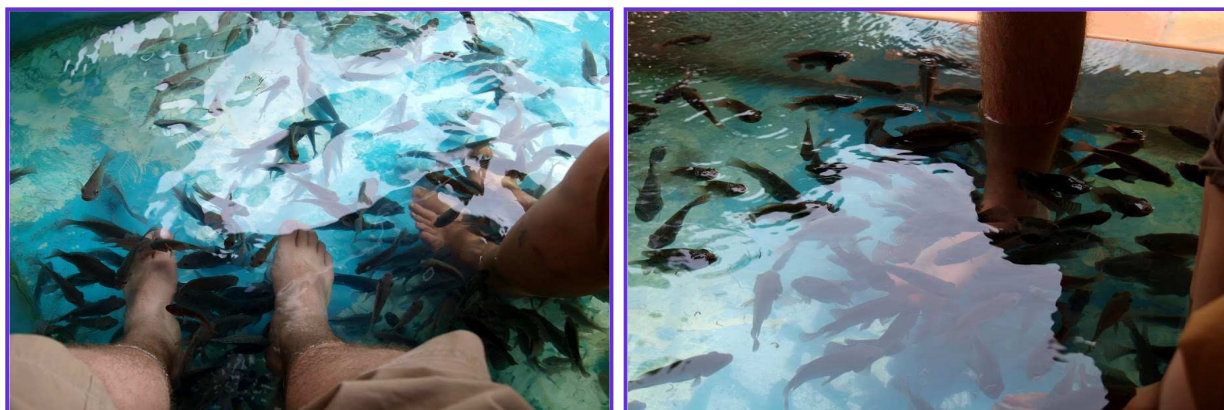
Vydáváme se na dlouhou dlážděnou cestu lemovanou kamenným zábradlím, která slouží obvykle jako hlavní přístup do chrámu, pro nás je to východ. Po stranách jsou nejdříve parky (a za nimi stánky se suvenýry), později vodní příkopy. Cestou se často otáčíme a sledujeme nejznámější pohledy na siluetu chrámu s pěti věžemi. A hezké pohledy jsou i po opuštění areálu právě z břehů vodních příkopů. Bohužel nemáme čas hledat místo z nejznámějším pohledem na Angkor Wat zrcadlící se v celé kráse ve vodní hladině, to by se muselo šlapat docela daleko stranou. Alespoň tedy za dolar kupujeme od malého chlapce deset pohlednic, kde ten známý pohled se zrcadlením samozřejmě nechybí.

Blíží se poledne, čas, kdy se památky stávají díky vedru až nebezpečnými. Vracíme se autobusem do města a necháváme se vysadit v centru. Na oběd se vracíme do uličky, kterou známe ze včerejška. Restauraci, kde jsme si dávali amok, mineme a zkusíme jinou o kousek dál. Pár stolečků, proutěná křesílka, vypadá to tu dobře. Jídlo celkem jde. Přesto příště zkusíme jít do protější restaurace, která má podobné ceny, je trochu obyčejnější, zato nabízí různé výhody typu popcorn a ovoce zdarma – původně jsme si jí nevšimli, až při čekání na jídlo máme čas studovat okolí.

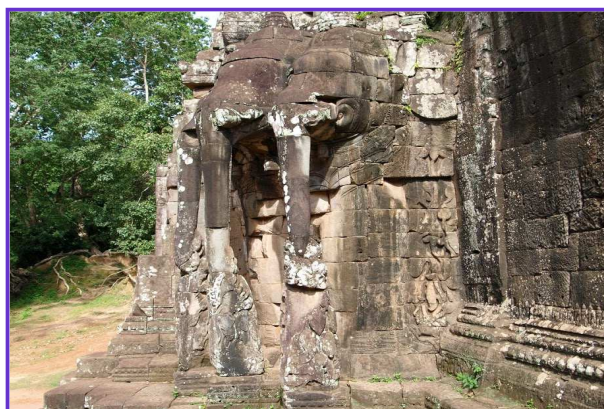
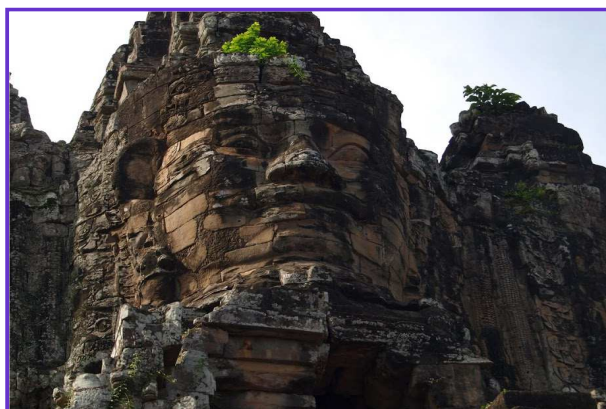
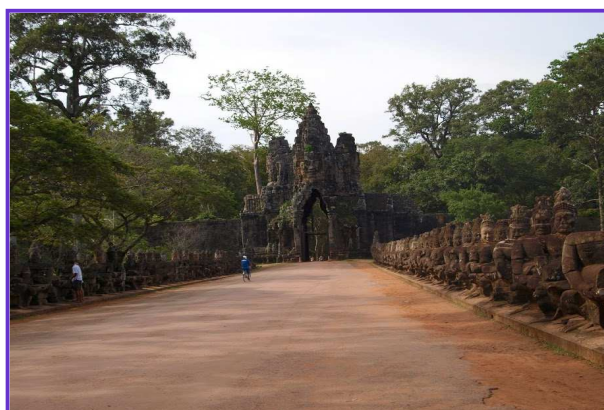
Kolegové nám večer vyprávěli o levných masážích a hlavně o rybičkové masáži nohou. To si nemůžeme nechat ujít. Na hlavní třídě je několik takových masážních míst, vždy skleněný bazének asi 2x3x0,75 metru, naplněný vodou do 25 cm, na hranách dřevěné lavičky. Ceny mezi jedním a dvěma dolary za 15 minut. Jen jedna provozovna se liší tím, že za dolar je v ceně kromě patnáctiminutové masáže i plechovka piva nebo coly. Není divu, že mají nejvíce zákazníků. I my míříme právě sem.

Sedáme na lavičky a spouštíme nohy do vody, sahá nám asi do půl lýtek. Ještě před ponořením nám obsluha nohy otře ručníkem, máme podezření, že více než o hygienu jde o to, že ručník je napuštěn něčím, co přitahuje dravé rybičky. Hned se totiž kolem našich nohou shromažďují hejna až patnácticentimetrových ryb s ostrými zoubky, kterými se do nás bez milosti pouštějí. Zpočátku je nám to poměrně nepříjemné, i když ne bolestivé. Je to takové soustředěné a koncentrované silové šimrání a lechtání. Trochu to tahá, trochu štípe. Už po jedné dvou minutách to však přestává vadit a začínají převažovat pocity vyložené příjemné. Buď si nohy zvyknou, nebo si rybičky odkoušou vrchní vrstvu a poleví v usilovnosti. Dáváme si inzerované gratis pití a užíváme si příjemného relaxačního šimrání. Jsme nadšeni, určitě tu ještě párkrát zajdeme. Po čtvrt hodině nám opět utrou nohy, zaplatíme a sháníme levnou motorikšu do hotelu. Tentokrát se pod 1,5 USD nedostaneme. Platíme v dolarech, jako všude v Kambodži, ten půldolar samozřejmě dostáváme zpět v místní měně – utratíme jej příště také za rikšu.

Odpoledne nás čeká druhá část dnešního špičkového programu. Vracíme se do Angkoru a zastavujeme na parkovišti, kolem kterého právě kráčí majestátný slon, hřbet přehozený rudou pokrývkou a na ní zlatě pomalované vyřezávané sedátko – mahut však sedí přímo na slonově hřbetu před sedátkem. Na projížďku nemáme čas, pokračujeme pěšky na most (bohové a démoni opět kvedlají) k věži na opačné straně s úzkým průjezdem, kterým auto projede jen těsně a mikrobus už vůbec. Až zblízka si všimáme na věži obrovského obličje, ještě hezčího, než jsme viděli ráno. Obličje jsou nakonec zase čtyři, každý na jedné straně, z druhé strany věž hlídají z obou stran průchodu tři sloni, zachyceni starými sochaři jako hlavy s dlouhými choboty vystupující ze stěny věže. Vcházíme do areálu města **Angkor Thomu**.

Angkor Thom je městský komplex vybudovaný za vlády Džajavarmana VII. (vládl 1181-1220), nejvýznamnějšího panovníka Angkorské říše. Tento khmerský panovník se rozhodl vystavět nové hlavní město po té, co byl Angkor v r. 1177 vypleněn při vpádu čamských vojsk. Angkor Thom se nachází asi 7 km na sever od

kambodžského města Siem Reap a 1,7 km od Angkor Watu. Na západ od něj se prostírá monumentální nádrž zvaná Západní baraj. Název Angkor Thom znamená "velké město" (sanskrtsky Mahánagara).

Vnější zdi města jsou postavené na čtvercovém půdorysu se stranami odpovídajícími světovým stranám. Délka těchto zdí činí zhruba 13 km, výška 8 m. Kolem nich je 100 m široký obranný vodní příkop. V této obvodní hradbě jsou čtyři brány uprostřed stran a navíc jedna královská (zvaná Vítězná) na východní straně, již vedla cesta přímo ke královskému paláci. Brány mají shodnou výzdobu a výšku zhruba 20 m. Nad samotným průchodem jsou vytesané obří hlavy do všech čtyř stran, které nejspíše představují tvář Avalókitéšvary, neboť Džajavarmanova éra byla ve znamení mahájánového buddhismu. Motiv těchto hlav se pak opakuje i na ústředním chrámu Angkor Thomu, Bayonu.

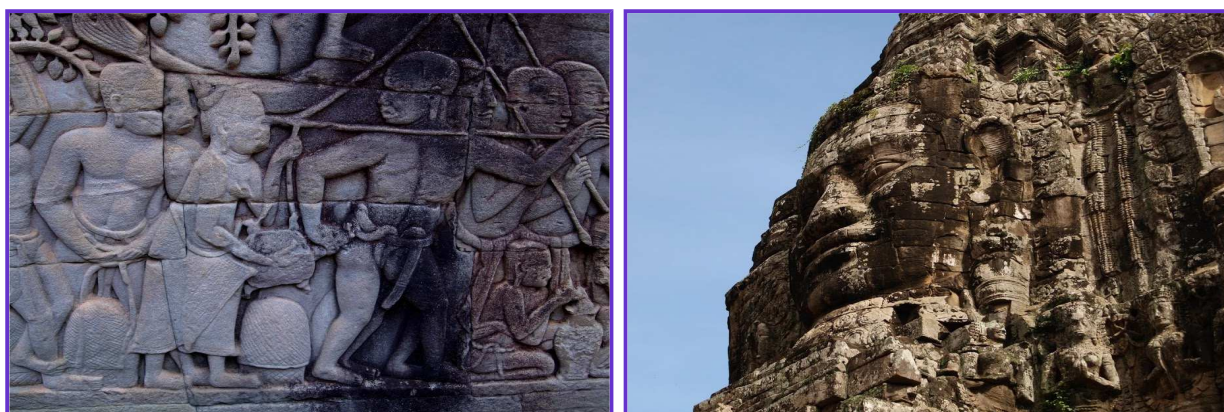
Mezi zachovanými stavbami vyniká právě centrální Bayon s bohatou reliéfní výzdobou a původně 49 věžemi, shodně zdobenými obřími tvářemi ze čtyř stran (zachovala se většina z věží). Největší stavbou Angkor Thomu je však Baphuon, postavený již v 11. století, zřejmě však nedokončený. Impozantní jsou i dvě spojené terasy, nazývané Terasa malomocného krále (kde se zřejmě odehrávaly královské kremace) a Sloní terasa, přes níž vedla cesta od Vítězné brány do královského paláce. Z paláce ani jiných obydlí se nezachovalo nic, neboť byly stavěny z netrvanlivého materiálu (hlavně ze dřeva). V roce 1992 byl Angkor Thom spolu s dalšími angkorskými památkami zapsán do seznamu Světového dědictví UNESCO.

Z města samotného se zachovaly právě jen chrámy. Stavby denní potřeby byly většinou postaveny ze dřeva a nedochovaly se, stejně jako královský palác. Zůstaly jen stavby z věčného materiálu, kamene. A k jedné takové míříme, k té nejhezčí ve městě, buddhistickému chrámu jménem **Bayon**.

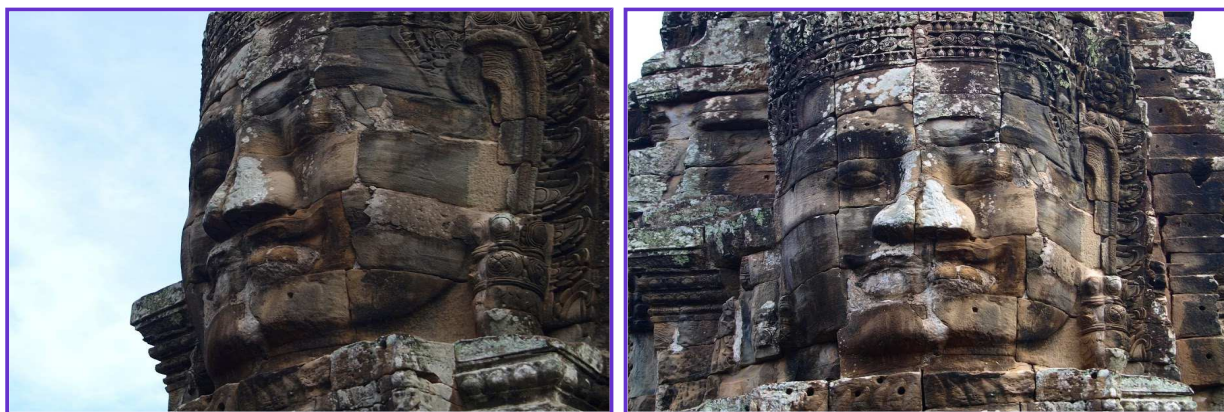
Bayon je starý kamenný chrám na území současné Kambodže, jeden z nejslavnějších chrámů zachovaných z doby Angkorské říše. Byl postaven na přelomu 12. a 13. století, v době vlády Džajavarmana VII., jakožto ústřední chrám hlavního města - Angkor Thomu. Je umístěn přesně uprostřed tohoto čtvercového městského komplexu, na místě střetu severo-jihní a východo-západní osy. Chrám navazuje na typ pyramidovitých chrámů symbolizujících posvátnou hinduistickou horu Méru, ale odlišuje se od těch předcházejících množstvím věží (původně snad v počtu 49, většina z nich se zachovala dodnes), které jsou ze všech čtyř stran zdobeny obřími tvářemi. Vzhledem k tomu, že Bayon a téměř celý Angkor Thom vznikly v mahájánové éře khmerské říše, obvykle se předpokládá, že tyto tváře zřejmě mají představovat bódhisattvu Avalókitéšvaru. Existují však i jiné hypotézy, mj. že jde o tvář samotného Džajavarmana VII. Ústřední a nejvyšší věž Bayonu má kruhový půdorys, což rovněž představuje inovaci v angkorské architektuře.

Bayon vyniká i množstvím basreliéfů v dolních ochozech, na nichž lze vidět řadu realistických scén z dobového života starých Khmerů; nejznámější z nich je výjev bitvy Khmerů s Čamy, kteří dobyli Angkor krátce před vznikem Angkor Thomu. Další basreliéfy ukazují detaily z každodenního života (kohoutí zápasy, hostiny, kejklíře atd.), v této míře vůbec prvně a naposledy v angkorské architektuře. Kuriózní jsou i některé vtipné detaily, které autoři do scén zapojili. V roce 1992 byl Bayon a celý Angkor Thom spolu s dalšími angkorskými památkami zapsán do seznamu Světového dědictví UNESCO.

Přestože se všichni těšíme na slavné hlavy známé z fotografií, nejdříve nás vede Visal k reliéfům podél chrámového areálu. Už jsme dnes reliéfů viděli dost, přesto nás tyto začínají bavit, nejsou tu totiž typické vojenské scény (i když také nechybí). Hlavním námětem je tady život, takže vidíme i lovecké scény, vaření a kuchaření, nakupování, zemědělské i řemeslnické práce. A také vtípky schované nenápadně mezi ostatními výjevy. Třeba ve scéně z vojenské výpravy kráčí mezi vojáky v bederních rouškách najednou bába v zástěře a s drdolem, která v ruce drží želvu a nechává ji kousnout před ní jdoucího vojáka do obnažené zadní části těla. Vojákovi se to nelíbí, otáčí se na bábu a co jí říká naštěstí nevíme, asi by to stejně muselo být vytečkováno. Celkem prý je na reliéfech přes 11.000 postav.

A už se konečně dostáváme mezi 49 věží samotného Bayonu. Když každá z nich nese čtyři obličejce, dostáváme se k necelým dvou stovkám obrovských obličejů, z nichž se většina v různém stavu zachovala dodnes. Obličejce s mírně rozplácnutým nosem a odulými rty na nás hledí ze všech stran. Je to něco naprosto úžasného. Máme volno a běháme po terasách chrámu a objevujeme další a další hlavy, jedna hezčí než druhá. Jsme doslova u vytržení. Všechny bychom je chtěli vyfotit. Do hlavního chrámu v kruhové centrální věži jen nakoukneme (a to se kvůli tomu opět paříme v kalhotách pod kolena a v tričkách s ukrytými rameny) a vracíme se mezi všudypřítomné obličejce. Až je máme snad opravdu všechny prohlédnuté, vycházíme zadní stranou ven a prohlížíme si Bayon v celé jeho kráse z větší dálky, kdy už hlavy nejsou tak patrné a můžeme vnímat i další krásy chrámu. Pro nás asi Ta Prohm s jeho stromy a Bayon s obličejí jsou větším zážitkem, než samotný Angkor Wat.

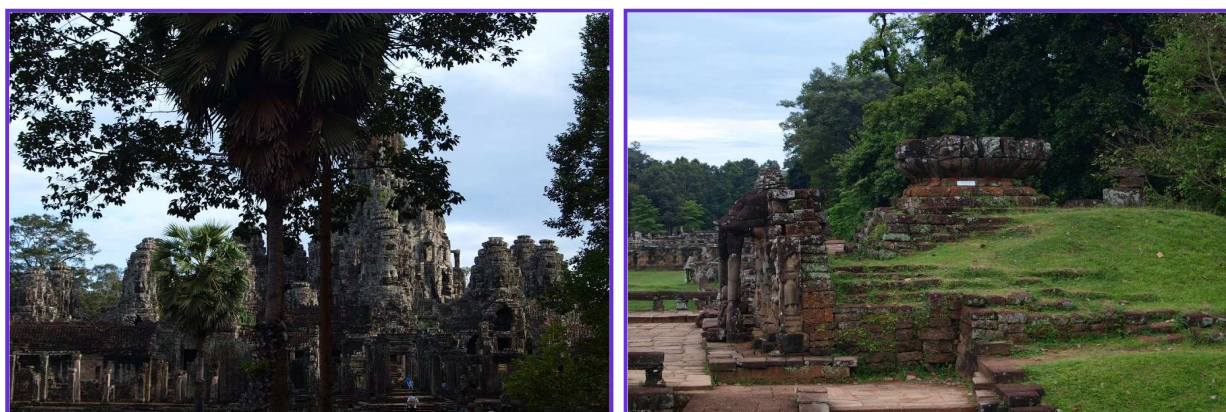

Pěšky se pomalu přesouváme k největší stavbě města Angkor Thomu, chrámu **Baphuon**. Bohužel přicházíme tři minuty poté, co byl chrám uzavřen, blíží se večer. Rozsáhlý a vysoký chrám alespoň obcházíme podél hraniční zdi a z druhé strany hledáme největšího místního Buddhu, který by tu měl v ležící pozici vstupovat do nirvány. Dlouho ho nevidíme, na místě, kde by měl ležet, je jen zvlněná a částečně rozpadlá zeď z kamenných kvádrů. Až když oči přestanou hledat klasickou sochu a přivyknou realitě vlnité zdi, najednou se zeď promění v postavu ležící podél celé šířky chrámu. Co jsme pokládali za zvlnění a posuny vyvolané stářím, jsou ve skutečnosti tvary Buddhova těla, nyní už zřetelně viditelného, jen vědět, jak se koukat. To, co vidíme, není žádná zeď, nýbrž stěnu chrámu tvoří samotný usínající Buddha. Byl na chrám přitesán až pět století po jeho stavbě, v 16. století.

Náš průvodce ví, že jsme Češi, proto nás vede kolem méně nápadného chrámu, dnes již také zavřeného. Pyramidovitý chrám **Phimeanakas** totiž opravují a renovují české restaurátorské týmy. To je asi na chrámu pro nás to nejzajímavější, jinak patří k těm méně významným stavbám ve městě. Restaurátorské práce pod záštitou UNESCO jsou prezentovány na velkých tabulích v okolí chrámu s výraznou českou vlajkou v levém horním rohu, dobrá reklama pro Česko.

A na závěr prohlídky Angkor Thomu míříme k podivnému cihlovému labyrintu, který nás úzkou spirálou mezi vysokými zdmi (šířka na upažení, výška zpočátku několik metrů) vyvádí na vrchol **Terasy malomocného krále**. Jméno dostala plošina podle sochy, která z určitých úhlů působí dojmem nemocného člověka, jemuž lepra nechala upadnout části končetin, jiná verze mluví o špatném překladu. Ve skutečnosti je zobrazený král úplně zdravý. Terasa sloužila ke kremačním účelům, proto i ta spirálová chodba, kterou chodilo procesí s nebožtíkem.

A hned vedle je další terasa, tentokrát **Sloní terasa**. Její zeď otevřenou směrem do planiny zdobí reliéfy slonů, většinou boční pohledy, někdy zase ze stěny vystupují

tradiční sloní hlavy s dlouhými visícími choboty. Zřejmě se na terasu dalo vystoupit přímo ze sloního hřbetu. A z terasy se konaly vojenské přehlídky mužstva shromážděného na planině. Právě dnes vpoledveč se tu děje něco podobného. Přijíždí kolona limuzín a SUVéček s majáčky, ostraha v uniformách i v civilu s vysílačkami. Na Sloní terasu vystupuje drobný obrýlený chlápek v hnědobéžovém obleku s rozhalenkou. Přijel si to tu obhlédnout kambodžský ministr vnitra.

Tím končí program dnešního famózního dne, tušili jsme, že dnešek bude zážitek a tušení se vyplnilo. Opravdu Angkor patří k místům, u kterých by měl mít každý cestovatel poznámku „*must see*“, musí se vidět.

Opět se necháme vysadit ve městě a míříme do naší jídelní uličky. Od oběda máme vybranou restauraci a do ní míříme. Netradičně mají spoustu jídel a nápojů vypsanych na cedulích před vchodem, další na cárech papíru, vývěskách a přímo po zdech uvnitř, na stole leží jídelní lístek s fotografiemi jídel a minimálně tři s různými nápoji – skoro všechny v akci happy hour (jak už jsme si řekli, šťastná hodina je tu permanentní). Úroveň stolování a prostředí nic moc, obsluha příjemná. A mají plno, sedáme za poslední volný stůl, to je dobré znamení, snad tu vaří dobře.

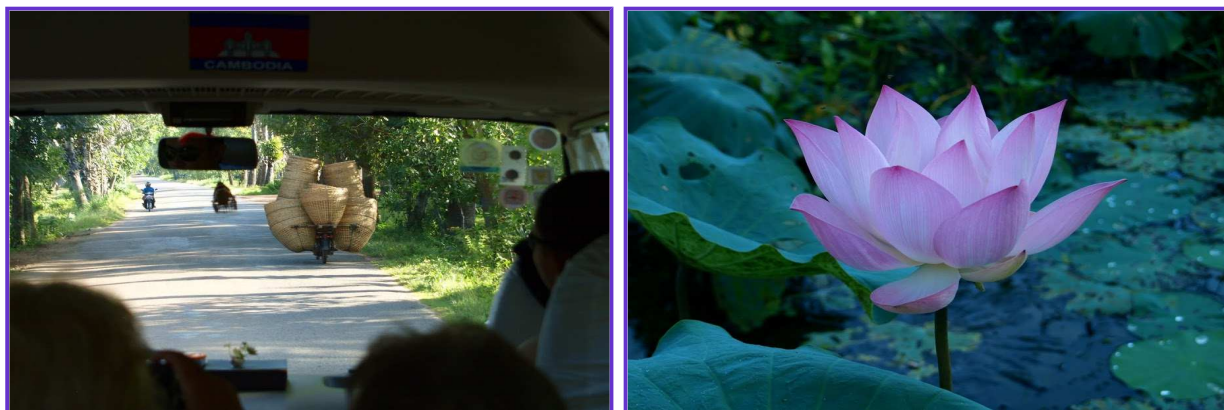
Hned na úvod dostáváme inzerovaný talíř popcornu zdarma. Vybereme a objednáme si jídlo a pití, mezitím dobereme popcorn a hned je na stole další. Vypadá to, že dokud není na stole jídlo, můžeme jíst popcorn (nakonec to tak možná není, protože stihneme jen tři talíře a ten čtvrtý nám donesou po jídle). Jídlo je výborné, nejlepší je „grilované vepřové“, což jsou klasická žebírka, kdo by to byl řekl (ceny kolem 3 USD na porci, rýže ke každé porci je v ceně). Pivo vždy dvě za dolar (čepovaná trojdecka), na závěr každý dostává talíř ovoce také zdarma (pitaya, ananas, meloun). Kolem 15 dolarů za jídlo a pití pro čtyřčlennou rodinu, to je slušné. A spropitné se nedává, přesto se s námi obsluha loučí, jakoby obsluhovala anglického krále. Mimochodem, zítra nás poznají, což je při tom množství hostů úžasné.

Jdeme znovu k rybičkám, teď si ještě před okusováním nohou necháme udělat celkovou půlhodinovou masáž (3 dolary). V klimatizované místnosti jsme usazeni do speciálních křesel, každý dostaneme maséra či masérku a ti nás synchronně zpracovávají. Nejvíce času věnují nohám, pokračují hlavou, zátylkem a rameny, končí rukama. Vše je přes oblečení, pracují důkladně a neflákají to. Tahy a tlaky tak akorát, vždy, když už myslím, že to začne bolet, tak pohyb skončí. Jedna masérka horlivě konverzuje a vykládá o dceři (ukazuje i obrázek), která šetří na kolo, aby mohla jezdit do vzdálenější školy. Škoda, že už nám to kolegové vyprávěli, takže to vnímáme jako naučenou zkazku pro turisty (byť může být pravdivá). Více nás baví občasné jazykové nedorozumění – a Kambodžany zase náš smích. Když se rozesmějeme (normálně, žádné hýkání), tak se mohou potřhat smíchy a snaží se opakovat náš smích. Což zase rozesměje nás.

Rybičky samozřejmě neopomeneme, včetně piva. S drožkou je večer docela problém, nikdo nechce jít pod dva dolary, až nakonec jeden sleví na tradičních 1,5. Když přijíždíme k hotelu, zjišťuji, že jsme zapomněli u masáží batoh. Zbytek rodiny vystupuje a já se s rikšákem vracím zpět a navrhuji naivně stejnou sazbu, tedy celkem další 3 dolary, řidič (který dlouho nechtěl jet za jeden a půl) nemůže pochopit, jaké štěstí ho potkalo. Ono se totiž sazba skutečně odvíjí od počtu osob, asi kvůli spotřebě. Takže čtyři za 1,5 je z naší strany vydržidušství, kdežto jeden za stejnou cenu je charita. Batoh je na místě, kam jsme jej odložili, u hotelu platím a řidič se klaní až po zem a dokola děkuje. To jsou tedy věci, pořád nás něco

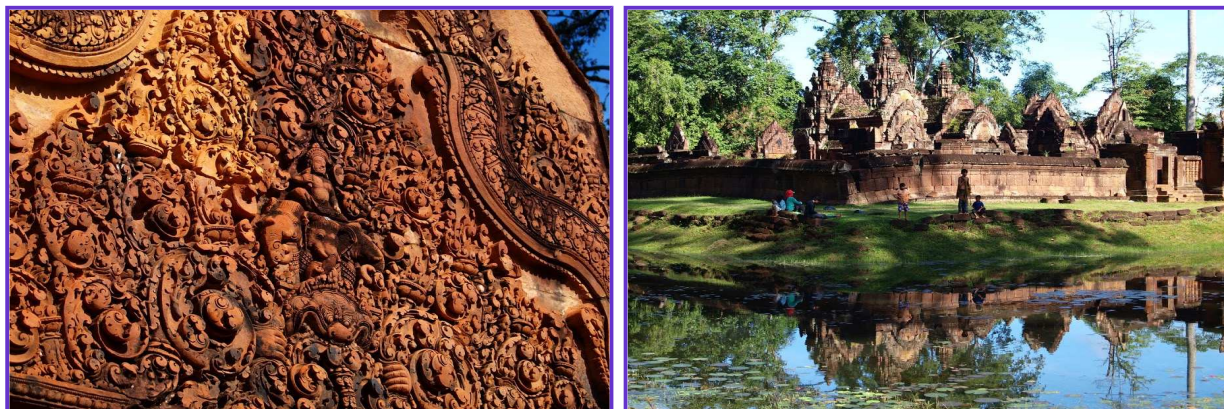
překvapuje.

Ráno je jasné, že včerejší den se nemůže opakovat. Přesto je toho v Angkoru pořád dost zajímavého k vidění. Takže ráno vyrážíme stejným směrem. Cestou předjíždíme klasickou nákladní motorku, řidič nám nechává chvíli času na vyfocení mopedu, který není vůbec vidět pod neuvěřitelnou haldou proutěných košů. Tady není podobný náklad vůbec neobvyklý.

Prvním cílem je **Bantey Srei**, Pevnost krásy, stavba starší než samotný Angkor Wat či Angkor Thom. Hned na první pohled je jasné, že vidíme zase úplně jiný styl, než jsme dosud byli zvyklí v Angkoru vidat. Přicházíme otevřeným prostranstvím kolem jezírka s jediným kvetoucím lotosem k malému chrámečku, jehož hlavní věž nedosahuje ani deseti metrů. Hlavním tahákem chrámu není mohutnost, právě naopak láká turisty jemností. A to jak určitou miniaturností celého chrámu, tak především jeho výzdobou. Na rozdíl od víceméně realistických basreliéfů pozdějších staveb je Bantey Srei zdoben ornamentálními motivy, velice precizními a výborně zachovalými. Do růžového kamene jsou zručně do hloubky vytesány především geometrické a rostlinné vzory, i když figurální motivy se také dají najít.

Chrást je tradičně obehnan vnější zdí, kterou od něj dělí ještě vodní příkop, nejspíš jen s okrasnou funkcí. Teď po ránu se v šikmém slunečním světle v hladině odráží zrcadlový obraz pevnosti s modrým nebem a zelenými stromy, čímž vznikají vynikající fotografické podmínky, stačí jen zmáčknout spoušť a nechat kompozici snímku na starosti dávným architektům.

Vnitřek chrámu se dá projít za pár desítek minut. Už po ránu je horko, z čehož má největší radost teplomilná ještěrka dovádějící mezi hlubokými reliéfy. A už po ránu je u východu na opačné straně připravena skupina hráčů na místní nástroje, která neúnavně hraje a hraje v očekávání toho, že si turisté koupí jejich CD. Podobně

skupiny hrají často u různých památek ve Vietnamu i Kambodži a často je několik hráčů (a někdy i všichni) různě tělesně postižených, třeba typické jsou amputované nebo nevyvinuté nohy (ve Vietnamu to bývají následky války a u mladší generace postižení následkem bojových chemických látek způsobujících deformace plodu).

Zpátky jdeme obchůzkou, nejsou zde kromě nás žádní turisté, jen se zde klidně pase dobytek. Vracíme se do autobusu a popojíždíme kousek dál k jiné zvláštní stavbě.

Prasat Kravan je jako jediný chrám v Angkoru postaven celý z cihel, nikoliv z kamene. Momentálně je v rekonstrukci, takže do vnitřků žádné z pěti věží se nedostaneme, jen do jedné můžeme nahlédnout skrz lešení. Jinak nás nijak zvlášť neupoutává, a protože je i rozlohou malý, máme jej prohlídnutý za deset minut a můžeme pokračovat dále. Nabýváme dojmu, že ta nejpodstatnější místa Angkoru jsme viděli a neprotestujeme proti návratu do Siem Reapu.

Cestou zastavujeme v dílničkách **Artisans d'Angkor**, kde nejdříve v několika zastaveních vidíme výrobu různých druhů suvenýrů a uměleckých předmětů (tkaní, sochání do kamene i výrobu dřevěných soch, malbu lakovaných obrazů, ...), pak samozřejmě následuje nákupní volno. Prodejna je docela zajímavá, asi zajímavější, než většina podobných jinde. A ceny také docela rozumné. I my podlehneme a kupujeme tygří masti v kamenných a dřevěných dózách, před pokladnou nějaké pražené oříšky v karamelu (moc dobré) a různé netypické čaje – třeba s lotosovou příchutí.

Video Angkor

Výlet na jezero Tonle Sap

Na poledne se nám v tom vedru ani nechce nikam vycházet, jen tedy skočíme do protějšího supermarketu, nemáme to ani pět minut chůze. Jsme překvapeni moderním obchodem, moc se nelišícím od našich nákupních středisek, obstojně klimatizovaným – to je důležité. Kambodža byla dříve francouzskou kolonií, a tak se tu v oddělení pečiva prodávají typické francouzské bagety i jiné druhy pečiva, s tím se v exotičtější cizině většinou nesetkáváme, za pečivo se obvykle považuje jen sladký toustový chleba. Neodoláme a házíme do košíku pár baget a nějaké sladké taštičky. K obědu přidáme grilovaná kuřecí křídylka a stehýnka (zabalí nám je do alobalu, aby vydržela teplá). Ještě pád dobrůtek jen tak na chuť, zaplatit (dolary) a vracíme se do hotelového pokoje, kde se dnes naobědváme z nakoupených surovin.

Odpoledne nás čeká trochu delší cesta autobusem k jezeru **Tonle Sap**. Jezero je napájeno řekou Sap, která je celosvětovou raritou. Běžně je přítokem Mekongu, do kterého se vlévá v centru hlavního města Phnom Penhu, ale v době záplav (což je právě touto roční dobou) zvedne Mekong svou hladinu tak, že v rovinnaté zemi se dostane nad úroveň hladiny několik set kilometrů vzdáleného jezera a řeka Sap tak začne téct opačným směrem a plyne od Mekongu zpět do jezera. Osm měsíců tak Sap teče od severu k jihu, čtyři měsíce naopak.

Projíždíme nejdříve okrajovou částí Siem Reapu, kde už město není tak turistické a lidé tu žijí tradičním způsobem. Zástavba je koncentrovaná v zeleni kolem říčky, většina dřevěných domů stojí na kůlech, aby při záplavách zůstaly nad hladinou. Postupem času osídlení řídne a omezuje se na občasnou vesnici mezi poli, ráz domů zůstává zpočátku stejný. Jen čím se více blížíme jezeru, tím jsou kůly vyšší a vyšší. Dřevo jako hlavní stavební materiál už je použito jen na kůly a hlavní konstrukci staveb, stěny jsou vypleteny nějakým druhem rákosu či palmy. Vesnice vypadají velmi svérázně.

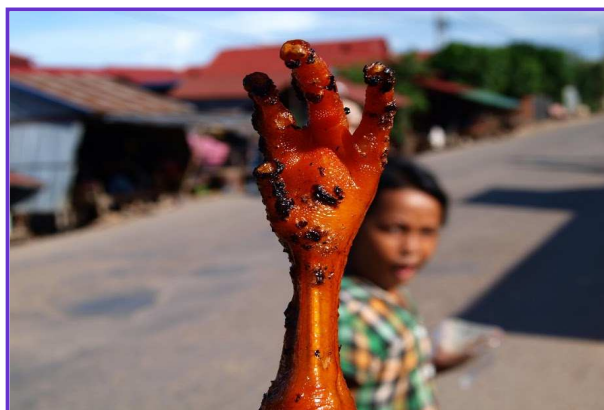
Řidič na naše naléhání zastavuje náhodně v jedné takové malé vesnici, kde asi

cizinci nejsou běžnými hosty. Vydáváme se mezi překvapené obyvatele do uliček stranou od hlavní silnice, kolem nás se okamžitě nahrnou děti, které jen tak s cizinci do styku neprijdou a chtějí si na naše bílá těla aspoň sáhnout. Jejich rodiče jsou zdrženlivější, dělají, že si nás nevšímají, ale vidíme, že nás po očku bedlivě sledují. Pokračují v obvyklých činnostech. Ženy cestou z nákupu klábosí ve skupinkách, část nákupu v míse na hlavě, starý děda přivazuje uvolněný příčný trám k nosnému kůlu svého domu, na verandě se myje v barelu nádobí a jinde zase připravuje pozdní oběd. V umělohmotném umyvadle před domem myje žena sebe i děti, je zahalena v pruhu zelené látky, který posunuje tak, aby se kousek po kousku mohla umýt, momentálně je zahalena jen do pasu a k nám zůstává otočena nahými namydlenými zády.

U silnice vidím přenosný stánek s rychlým občerstvením pro místní, hlavně nějaká grilovaná masa na špejích. Prodavačka je velice překvapena, že u ní chci nakoupit a že se zajímám zrovna o kuřecí pařátek. Za pár drobných (v přepočtu asi 5 Kč) je můj. Je zřejmě marinován v nějakém koření a ogrilován nad ohněm a je fantastický. Ne jako jídlo, na to je na něm příliš málo masa, ale jako pochoutka.

Musí se okousávat asi jako kuřecí křídylka nebo žabí stehýnka, chutná výborně a všem doporučuji.

Přijíždíme k přístavišti u jezera a přesedáme do loďky se zastřešenou kabinou. My zůstáváme v pohodlí na sedačkách, část kolegů leze na střechu, odkud mají o něco lepší výhled. Vyrážíme na jezero a po vyplutí z přístavního zálivu chráněného poloostrovem se ocitáme na jezeře tak velkém, že nevidíme ostatní břehy, jsme jako na moři. Proplouváme kolem malých ostrůvků a plovoucích vesnic, to už nejsou jen domy na kůlech, tady domy skutečně plují postaveny na dřevěných pontonech jako hausbóty. Dopravu obstarávají loďky.

Jedna lodička s nám srovnává rychlost a přiráží k nám, asi desetiletý kluk přeskakuje a nejdříve nabízí pití, pak za pár drobných v dobrovolné výši zájemcům masíruje zezadu krk. Snaží se přirazit i další loďka s tříčlennou rodinou, malé dítě zvedá ve slabých ručičkách velkou kraju a chce, abychom si ji za dolar vyfotili. Kolem nás začíná být živo. Projíždíme plovoucí vesnicí, míváme největší stavbu, kterou je škola pro jezerní děti, právě jim končí vyučování. Děti nasedají do loďek a

plují domů. Pro ty menší připlouvají rodiče.

Všichni někam plují, občas někdo rybaří. Vidíme i na verandy domů a občas i dovnitř do místností, úplně normálně tu lidé vaří, uklízí, odpočívají v houpacích sítích. Jeden člověk se stěhuje – celý dům má zapojený za svou loďkou poháněnou motorem na tyči a vleče jej za sebou i se psem na verandě. Děti si hrají a baví se, u kluků je oblíbené dovádění na vodě v plechových nebo umělohmotných lavórech, odrážejí se tyčemi nebo jen tak pomocí rukou.

Dostáváme se až za vesnici na širou hladinu, kde otáčíme a vracíme se k lodnímu domu pro turisty. Přirážíme a vystupujeme na palubu z kmenů krytých deskami. Ve skutečnosti to vypadá, že se jedná o tři spojené pontony či vory, na kterých stojí dům s dvoupatrovou vyhlídkovou věží. Na části nejdále od břehu jsou ve dnu dva bazénky, jeden s asi metrovými sumci, ve druhém leží několik krokodýlů s otevřenými tlamami, kterými vidíme jejich žluté dolní patro s řadou ostrých zubů. Proč krokodýly chovají, to vidíme vzápětí v turistickém obchůdku, kde visí vypreparované krokodýlí kůže a kde podstatnou částí sortimentu jsou kabelky, peněženky a pásky právě také z krokodýlí kůže.

Vylézáme na věž a pozorujeme panoráma jezera i zvláštní vesnici kolem nás. Voda je plná odpadků, to se zde neřeší a vůbec si neděláme iluze, kam odtéká toaleta v zadní části lodi – ostatně i u okolních domů je toaletou jen rákosová zástěna v zadní části za příbytkem. Což nebrání místním v tom, aby se v jezeře myli, vodu používali na vaření a dokonce ji i pili.

Kolem se postupně shromažďují loďky – prodejny. Nabízejí všechno možné, dokonce se tu v kovových kotlicích i vaří. Sortiment kupodivu nijak turistický není, vždyť kdo z nás by právě potřeboval vajíčka nebo olej. Samotným prodavačkám je jasné, že moc toho neprodají, možná nějakou plechovku s pivem. Asi tu jsou spíše za zábavou, než za obchodem. Vždyť turisté jsou asi vytržením z běžné odpolední nudy. Jedno malé dítě má hlad, maminka ho tedy hned nakojí.

Kluci v lavórech si přitáhli své krajty a nevzdávají se naděje na dolar za fotku. Mají konkurenta ve vystřihaném kolegovi s copánkem, který se se svou krajtou dere až k nám na loď. Vítězí ale batole sotva chodící, které rodiče vysadí na naši loď i s krajtou, která evidentně přesahuje jeho možnosti. Všelijak mu padá, dítě po ní

šlape a necitlivě ji tahá a hází, had musí mít svatou trpělivost, když si to vše nechá líbit.

V obchůdku zahlédnu dřevěné masky, které sbíráme a tady jsme jich prozatím moc neviděli. Po chvilce smlouvání kupuji jednu Buddhovu hlavu z tmavého těžkého dřeva, ruční práce (každá vystavená hlava je při detailním pohledu trochu jiná). Začíná se stmívat a my se chystáme k odjezdu. Ještě pár záběrů ze západu slunce cestou zpět do autobusu a frčíme zpátky do města na večeri. Výlet na Tonle Sap se vydařil, snad nám to trochu nahradilo to, že vynecháváme vietnamskou deltu Mekongu, která prý je podobná. I když nutno podotknout, že na úspěchu dnešního odpoledního programu má velký podíl i neplánovaná zastávka v kambodžské vesnici.

Na večeri se vracíme do naší oblíbené hospůdky. A protože přicházíme z druhé strany, nečekaně narazíme na obchod s maskami – do dneška jsme nepotkali téměř žádné, dnes už druhý obchod, i když jen skládací stůl na ulici. Vybírám červeno-žlutou karnevalovou masku (později v Národním muzeu uvidíme, že je skutečně

autentického vzhledu) a překvapeně zjišťuji, že je vyrobena z novinového papíru zpevněného nějakým lepidlem a namalovaná barvičkami, a tomu odpovídá i velmi rozumná cena. Prodejce vypadá jak asimilovaný přestárlý hipík odněkud z Holandska, asi šedesátník v tílku, bicepsy tetované, bílé vlasy pod ramena na čele stažené čelenkou.

Ještě ani nesedíme a už nás personál poznává. Dnes nic nevymýšlíme a vybíráme si podle bílého papíru nenápadně nalepeného izolepou na jednom ze sloupů, kde je červeným fixem vypsán **barbecue mix: krevety, kalamáry, vepřové, hovězí, kuře, had, žába a krokodýl**. Za \$5. No neberte to, zvláště když v ceně je talíř popcornu, dušená rýže, talíř exotického ovoce (ananas, meloun, papája a pitaya – to je to ovoce, co vevnitř vypadá jako bílé kiwi), asi tří- nebo čtyřdecka místního čepovaného piva je v rámci happy hour za půl dolaru, přičemž ta šťastná hodinka začíná otevřením restaurace a končí závěrečnou.

Skutečnost na talíři se od nabídky mírně liší, žáby a kalamáry asi došly, nevadí, obojího už jsme měli dost v předchozích dnech, takže vítáme výměnu za **škeble srdcovky** v množství větším než malém. Krokodýl a had trochu zklamou, maso na špejli je poměrně tuhé, chuť nevýrazná, prostě obyčejné maso. Škeble jsou dobré, jen se špatně otevírají, málem si zlámu nehty. Když servírka vidí, jak s nimi zápasím, přichází na pomoc a ukazuje správnou cestu. A nejlepší je zbytek – kuře, vepřové a krevetky, to je vše na jedničku. Při poslední večeři v Siem Reapu jsme se tedy rozšoupli, pětidolarové jídlo patří k těm nejdražším, ale stálo to zato. Jsme tak nacpaní, že vynecháváme rybičkovou masáž, i když víme, že hned tak už takovou příležitost mít nebudeme. Ani s rikšou moc nesmlouváme a první nabídku za 1,5 dolaru bereme, ať jsme co nejdříve v posteli.

Video z jezera Tonle Sap

Cesta do Phnom Penhu

Ráno nasedáme do autobusu, tentokrát už zase velkého (po Angkoru jsme jezdili menším, velký by po některých cestách a pod některými bránami neprojel).

Vydáváme se na cestu téměř napříč celou zemí, čeká nás 5 hodin jízdy a k tomu přestávky. Krajina je po většinu cesty zdánlivě fádni, samá rovina od obzoru k obzoru. Ovšem ta rovina je obdělána rýžovými poli, mezi kterými rostou vysoké palmy typické pro Kambodžu, na štíhlém kmenu je nahoře koule palmových listů. A jedeme samozřejmě i vesnicemi a tam je pořád co sledovat, od různých stylů bydlení přes provoz na ulicích až po občasné trhy situované podél hlavní cesty. Takže se jede dobře a cesta nám ubíhá. Jediný problém je s klimatizací, která chladí až moc, takže prosíme řidiče o vypnutí. Pak je najednou zase nesnesitelné horko hlavně v zadní části vozu, kde se po půlhodince (možná i dřív) ocitáme na pokraji kolapsu, nemůžeme dýchat, jsme zlití potem a pokouší se o nás úžeh. Takže chceme klimatizaci aspoň na chvíli pustit. A ukazuje se, že podmínky jsou v přední části a vzadu úplně rozdílné. Vpředu je zima, vzadu horko. Častý problém autobusů s klimatizací. Jedni strádají teplem, jiní zimou.

Počasí se střídá jak na houpačce, chvílemi hezky, jindy zase mží, projíždíme i hodinovou bouřkou (až před Phnom Penhem). Naše štěstí je v tom, že o přestávkách máme hezky (s výjimkou oběda). Zastávky jsou rovnoměrně rozvrženy tak, že než začneme být cestou unaveni, můžeme se venku protáhnout a odskočit si.

Prvním takovým odpočinkem pro naše záda je **historický most** z doby Džajavarmana V. (968-1001 stol.). Ještě donedávna se po něm jezdilo, dnes už sem mohou jen motorky. Autobus nás vysadí na jedné straně a objíždí se k nám vrátí na straně druhé. My zatím sledujeme z mostu rybáře, jak nahazuje svou síť a zase ji pomalu vytahuje – prázdnou. Znechuceně ji sbalí a odchází. Komu by se také chtělo ztrapňovat před civilními Evropany.

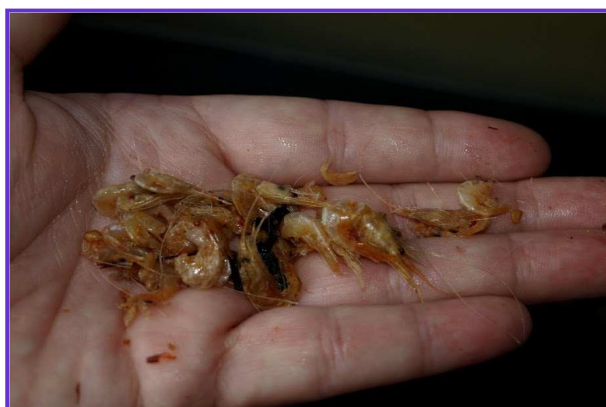
Pomalou si prohlédneme most ze stran a vydáme se přes něj na druhou stranu. Místní si nás nevšímají a drží dopolední siestu, jako děda v houpací síti uvázané ke stromu a kůlu hned za mostem. A my pomalu nasedáme a jedeme dál. Dalším zastavením je až oběd ve městě **Kampong Thom**.

Vystupujeme na parkovišti přímo doprostřed tržnice. A není to jen tak obyčejné tržiště, protože hlavním sortimentem jsou tady rozličné hmyzí pochoutky. Nejdříve si vše musíme důkladně prohlédnout: tady mají kobylky, jinde sušené krevety, ploché potměnky, vážky, kobylky všech možných velikostí pěkně setříděné v mísách – malé, střední, velké. Velcí smažení pavouci, kterým říkáme tarantule, můžou to být spíše sklípkaní, nebo nějaký jiný druh, místní je označují jako *black spiders*, černé pavouky. A nejen hmyz je na prodej, mají i smažené žáby, pěkně celé, nevyvrhnuté.

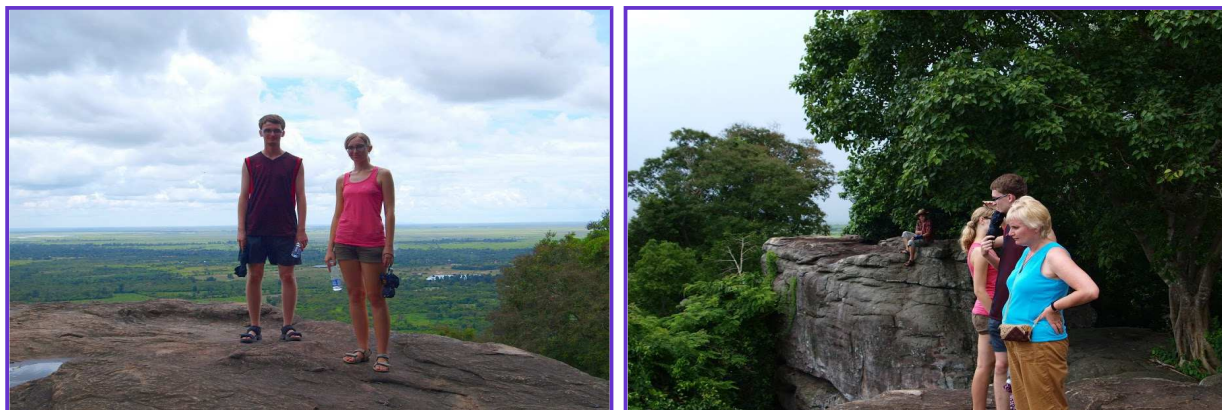
Bohužel prodavači nemluví anglicky a domluva je obtížná. Lehce bychom domluvili cenu za sáček jednoho druhu. My však chceme namíchat směs, od každého trošku. A to je problém jednak s vysvětlením a jednak s tím, že tak neumí určit cenu, i když my protentokrát vůbec nemíníme smlouvat a jsme připraveni zaplatit to, co si řeknou. Nakonec jedna prodavačka rezignuje, vezme igeliták a do něj hodí po hrsti z každé hromady hmyzu a navrch přihodí jednu žábu. Bez řeči platíme dva dolary. Necháváme si pochoutky na večer, teď jdeme do restaurace za tržištěm na normální jídlo.

Kampong Thom je jedna ze dvou možných zastávek na cestě, kde stojí všechny autobusy, místní i turistické. Restaurace na tom vydělává, může nasadit trochu vyšší ceny a přece má plno. Z nabízeného jídelního lístku nejsme úplně moudří a volíme naprostou jistotu – vietnamskou, kuřecí nudlovou polívku. Klasické Phó, jen opsané více slovy. A volíme dobře, jídlo je nejen dobré, je v misce i hezky naaranžované. Překvapuje ananas – v dobrém slova smyslu, polívku příjemně ozvláštň.

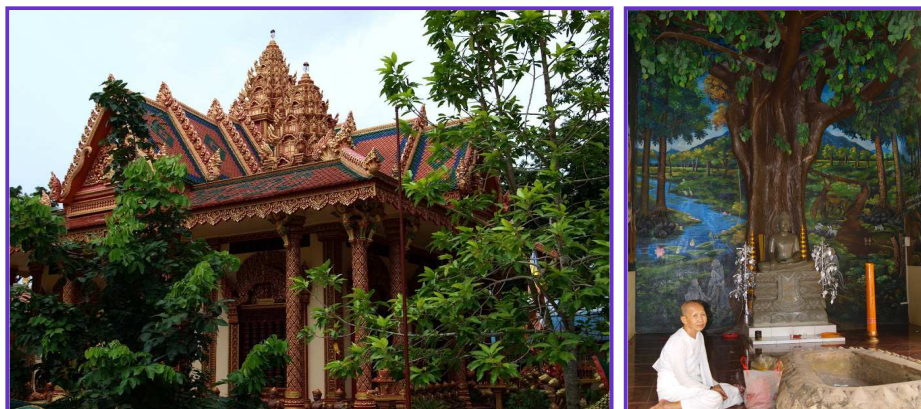

Do autobusu přebíháme v dešti, který se mezitím spustil. A za jízdy prohlížíme nákup. Bohužel při vytváření směsi vynechala naše prodavačka potemníky, naštěstí je koupili zase kolegové a posílají nám jednoho k ochutnání. Není špatný, jen s krovkami se musíme trochu popasovat, ty jsou tvrdé a křupavé. Zbytek našeho sáčku si necháme k večeri.

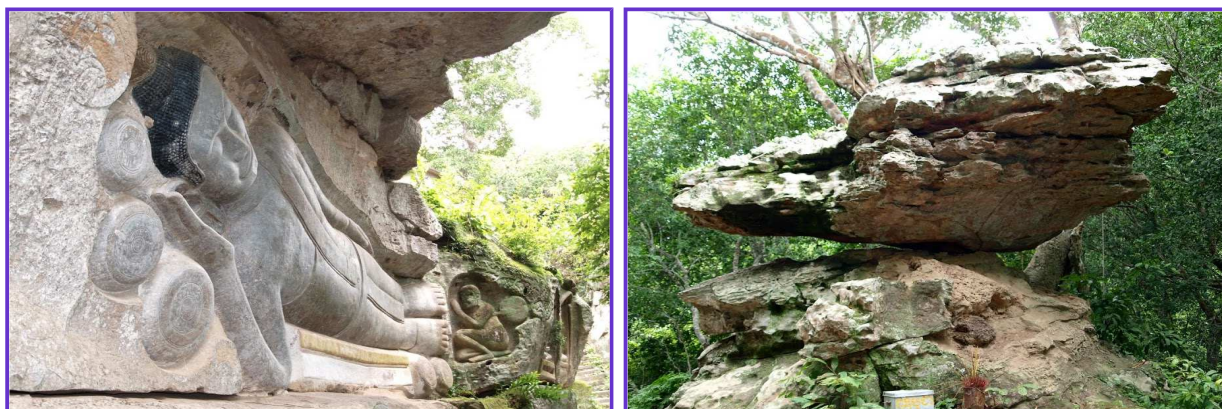
A po dalším úseku cesty se před námi začíná z roviny zvedat hora. On to tedy je takový větší krtičinec, tady mu říkají **hora Phnom Santuk** (má celých 209 metrů nadmořské výšky). Až nahoru vedou schody, je jich na 800, na každém desátém jsou čísla, která vlevo přičítají ušlý počet a vpravo odečítají zbývající schody. A ukazuje se, že ve vlhkém horku stačí k zadýchání i necelé dvousetmetrové převýšení. Cestou je podél schodiště několik stánků s ovocem, prodavačky si nás se zájmem prohlížejí a když se roztrháme na skupinky, nasměrují nás správnou cestou na vyhlídku, abychom se navzájem neztratili. Vyhlídka je kamenný útes kousek pod vrcholem, z něhož vidíme do dálky kam až oko dohlédne samou rovinu.

Na vršku kopce je významné buddhistické poutní místo. Přicházíme k tradičnímu velkému chrámu s červenou střechou a zlatými věžemi, vnitřek si necháváme nakonec. Teď si prohlédneme dvoumetrovou Buddhovu stopu v menší svatyně, kde ji hlídá mniška s vyholenou hlavou v bílé říze. Na stěnách jsou barevně vymalovány scény z Buddhova života (tedy vlastně ze života prince Siddharthy Gautama, který se později stal Buddhou). A z čelní stěny vystupuje ve 3D strom života s košatou korunou, pod kterým se princ narodil. Úplně dioráma, jak od Marolda.

Pokračujeme v obchůzce vrcholových partií nenápadným chodníčkem mezi skály a přicházíme do oblasti jeskyní a skalních převisů proměněných ve svatyně se sochami Buddhaů, někde ve formě skutečné sochy, jinde jako reliéf vytesaný přímo do skály. Takový je i největší místní Buddha vstupující do nirvány, vytesaný do převisu. A kromě jeskyní na sousedním dvoumetrovém balvanu další přírodní úkaz – viklan čtyři metry široký a přes metr vysoký v nestabilní poloze na úzké noze. Kupodivu nikoho moc nezajímá a obdivuji se mu jen já. Petr jen prohodí, že brzy uvidíme ještě větší zázrak.

Myslí tím to, co je hlavní atrakcí velkého chrámu nad schody od parkoviště. Ve skleněném akváriu tu plave kámen, prokazatelně 12 kg těžký. Místní to považují za zázrak, chodí se k němu modlit a hlavně do pokladničky házet penízky jako obětiny. Já si jen představím balík dvanácti krabic mléka a soudím, že objem balvanu je o něco větší. A pak už je to jen o Archimedovi. Těleso ponořené do kapaliny je nadlehčováno silou, která se rovná tíze kapaliny tělesem vytlačené, to zpíval už Šimek s Grossmannem v některém z Návštěvních dnů. Má-li dvanáctikilový kámen větší objem než dvanáct kilo vody, tak prostě plave, žádný zázrak. Zřejmě je to kus pórovité horniny, snad sopečného původu. Něco jako pemza na ostrově Lipary u Itálie, tam je kolem místních pemzových dolů plné moře plovoucích kamínků.

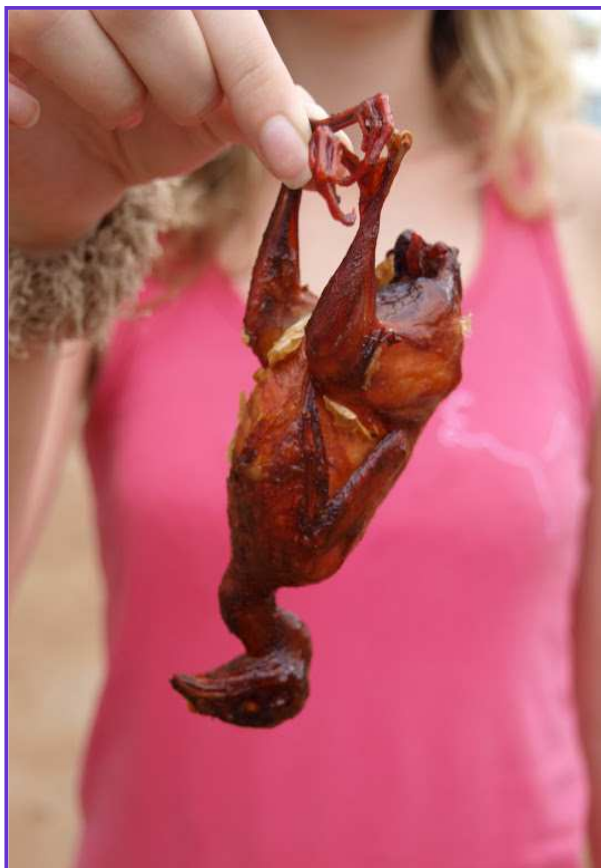

Odcházíme jako jedni z posledních, takže zase jako jedni z mála vidíme opice nejdříve před chrámem a pak skákat ve větvích stromů podél schodiště dolů. Chvilí se zdržíme jejich pozorováním a ten čas nám pak chybí, když z toalet do autobusu pospícháme v dešti. Nebýt opic, stihneme to za sucha.

A opět popojedeme asi hodinku, když nás čeká poslední zastávka. Ve městě **Skuon** je další neobvyklý trh. Dokonce tak speciální, že po návratu domů o něm uvidíme pořad v naší televizi. A je známý i ve Vietnamu a Číně, odkud speciálně do Skuonu jezdí nakupovat zákazníci. A co je tedy tím výjimečným artiklem? Právě velcí pavouci (tarantule? sklípkani?), které jsme zahlédli už na ranní zastávce. Tady jsou ovšem hlavním druhem zboží. Hned u dveří autobusu stojí několik mladých žen s mísami plnými pražených pavouků velikosti menší dlaně. A na každém stánku je nejméně jedna hromada s pavouky.

Dokonce tu mají i mísu s živými pavouky, každý si za drobný peníz může pavouka vzít a vyfotit se s ním v nějaké efektní póze, třeba jak mu leze po hlavě nebo šplhá po hrudi ke krku. Kromě pavouků prodávají samozřejmě různé druhy hmyzu, který už máme nakoupený, navíc snad jen krásně velké šváby s blanitými křídly, mají určitě přes 5 centimetrů. Ale hmyzem to tady nekončí. Další specialitou jsou různá vývojová stadia kachniček. Od nejstarších – to jsou ta čerstvě narozená a ještě neopeřená mláďátka, bez vyvrhnutí usmažená v oleji i s pařátky a hlavou, jedno si na zkoušku koupíme. Přes zárodky usmažené z rozbitých vajíček chvíli před vylihnutím, už mají patrná křídýlka, nožičky ještě příliš ne. Až po vaření vejce s rannými stadii zárodků, vždy na hromadě vajec je jedno rozbité, aby se zákazníci mohli přesvědčit o kvalitě.

Kromě novorozeného ptáčka si kupujeme 4 tarantule a hned je vyzkoušíme – chutnají kupodivu dobře, takže ještě před odjezdem utíkám pro další čtyři. Pozoruje mě malá asi desetiletá holčička prodávající banány a nabízí mně je ke koupi, čímž navážeme lehce absurdní rozhovor:

„Pane, kup si banány“ „Děkuji, ale už mám koupené v autobuse.“ „Já vím, ty jíš jen malé ptáčky a pavouky, viď?“

A vjíždíme do **Phnom Penhu**.

Phnompenh je hlavní a největší město Kambodže, politické, hospodářské a kulturní centrum. Díky tradiční khmerské a francouzské architektuře je lákavým turistickým cílem. Počet obyvatel činí 862 000. Město Phnompenh se nachází na soutoku řek Mekong a Tonlesap v kambodžské provincii Kandal, na hladině Mekongu leží také nejnižší bod města, který leží v nadmořské výšce 8 m, nejvyšší bod se nachází ve výšce 25 m, průměrná nadmořská výška sídla se pak pohybuje okolo 12 m. Podnebí je po většinu roku horké a vlhké.

Phnompenh byl založen v roce 1372. Statut hlavního města získalo v roce 1443, kdy sem přenesl hlavní město své říše z Angkoru král Čau Ponchea Jat. Od roku 1525 město o tuto pozici však přišlo, říši totiž ovládli Thajové. V roce 1866 vrátil Phnompenhu statut hlavního města Kambodže král Norodom. Během druhé světové války obsadili celou zemi včetně hlavního města Japonci, tím se stát vlastně dostal pod nadvládu dvou zemí-Japonska a Francie. V roce 1945 tato „dvouvláda“ skončila, v srpnu téhož roku vyhlásil princ Norodom Sihanuk nezávislost. O dva měsíce později, 5. října 1945, však Phnompenh dobyli francouzští vojáci, hlavně pak parašutisté, které vedl generál Leclerc, od ledna 1946 se Kambodža opět stala

francouzským protektorátem. Pozici hlavního města nezávislé Kambodže získal Phnompenh opět až 9. 11. 1953, zasloužily se o to především neustálé partyzánské boje vlastenců. Další bouřlivý okamžik v historii města a celé země nastal v březnu 1970, když došlo ke státnímu převratu generála Lon Nola, vojenský režim byl o pět let později svržen, jenže k moci se dostal komunistický režim Rudých Khmerů, v jehož čele stanuli Pol Pot a Ieng Sary.

Během vlády Rudých Khmerů byla velká část městského obyvatelstva vystěhována na venkov, došlo však například také ke zrušení peněz, celkem byla v celé zemi vyvražděna přibližně jedna třetina veškeré populace, byly zabity 3 miliony lidí. Přítrž řádění Rudých Khmerů učinila až intervence vojsk komunistického Vietnamu, vietnamská vojska v lednu 1979 obsadila Phnompenh, stáhla se až po deseti letech, v září 1989.

V Phnompenhu se nachází velká řada zajímavých míst a historických pamětihodností. Velké množství budov je postaveno v národním stylu, jedná se například o Národní muzeum, budovu národního shromáždění, Královský palác či pomník nezávislosti ad. V současnosti zde dochází k budování výškových staveb, jejich architektura propojuje tradiční khmerské prvky s moderními. Tato výstavba pomalu vytlačuje malé domky ze dřeva, které se nacházejí na předměstích.

Periférie hlavního města jsou vyložené škaredé, jedeme průmyslovými ulicemi, místo obchůdků jako v jiných městech jsou tady samé dílny a sklady. Domy jsou zděné, což je z estetického hlediska minus, poněvadž jsou oprýskané a šedivé. Také tu jezdí motorikši, na rozdíl od těch čtyřmístných, které už dobře známe, je tady za motocyklem dlouhý přívěs s dvěma podélnými lavicemi, na každou se vejde minimálně 15 lidí, takže jedna motorka nahradí celý autobus.

A podobným prostředím jedem skoro celou cestu, až kousek před hotelem v samém centru města se vzhled města trochu lepší, dokonce projíždíme parkem. Náš hotel **Cardamom** stojí nenápadně zanořený v jedné z bočních uliček. Je poměrně luxusní, jen na rozdíl od všech předchozích nemá na pokojích varné konvice, přestože káva a čaj jsou přichystané. Až po prostudování instrukcí najdeme poznámku, že pro horkou vodu se má volat telefonem na nějaké číslo. Což se nám nechce. Kolegové nám druhý den potvrdí, že služba skutečně takto funguje.

Scházíme se všichni čtyři společně na našem pokoji, abychom ochutnali cestou nakoupené speciality. Rozdělím spravedlivě porci ze sáčku na čtyři talířky, jen ptáčka nechávám nakonec, protože ten rozdělít nejde. Na rozdíl od žáby, kterou jsem natrhal na čtvrtiny lehce. A dáme se do testování. Hned cítíme, že jsme udělali zásadní chybu. Několik hodin v igelitu našemu hmyzu vůbec neprospělo, olej jakoby žluknul a přehlušuje chuť všech těch kobylek a brouků. Dá se to jíst, na pochutnání to v žádném případě není. Už jsme něco podobného párkrát jedli, vždy to bylo lepší, než dnes. Zkaženě však naše jídlo nevypadá, takže vše poctivě dojíme. Máme poučení pro příště, hmyz vždy jen čerstvý.

Žába sice vypadá lákavě, nakonec však není o moc lepší. Také je cítit olejem a masíčko nemá prakticky žádné. To je zajímavé, protože smažené žáby (v trojobalu) jsme si dávali k jídlu docela pravidelně a vždy nám chutnaly. A nic nezachrání ani čerstvě vylíhnutá kachnička. Podobně jako žába ani ona není vyvržena, jen byla zřejmě ponořena do vařícího oleje. Na kostnatém tělíčku se prozatím nestačilo usadit téměř žádné maso. Čekali jsme něco podobného, jako byl parátek u jezera Tonle Sap, tam však toho bylo k obírání mnohem více. Navíc když tělíčko roztrhnu, vnitřnosti ještě nejsou pořádně vyvinuté, ale při osmažení se dutina pořádně nepropekla a objevuje se krev. Takže i když vše sníme, najedení rozhodně nejsme.

Sbalíme se proto a vyrážíme do ulic hledat nějakou restauraci. Obejdeme dva bloky a jediné, na co narazíme, jsou podniky osvětlené neony, čili je hned jasné, že tam o jídlo nepůjde. A ráno nám to kolegové potvrdí, kdykoliv zašli dovnitř, velmi rychle vycouvali. Ostatně i v našem hotelu jsou v lobby, ve výtazích i na pokojích cedule varující před hotelem nevídanými návštěvami a zejména upozorňující na potírání dětské prostituce.

Končíme zpátky v hotelu a sjedeme výtahem do restaurace. Spolu s kolegyní Danou jsme jediné hosté a obsluha si nás považuje. Kolem akvária s velkou rybou připomínající ptakopyska nás číšník uvádí ke stolu, kde ovšem nefouká klimatizace, takže si vybíráme jiný z mnoha prázdných stolů. Na jídelníčku nejsou žádné místní speciality, je vyložené turistický, končíme tedy u steaku s hranolkama. To je pád až na samé dno. Číšník si myslí něco jiného a bere to jako skvělý výběr. Steak je vynikající, medium (bez zeptání automaticky, nám medium vyhovuje, jsme spokojeni). Přichází se na nás nenápadně podívat i kuchař – že by hosté byly až takovou atrakcí? No a když už jsme jídlo dostali, tak se kuchař loučí s číšníkem a mizí. Chceme si objednat dezert (ty jsou jako jediné kambodžské), máme smůlu, kuchař není a nikdo jiný nám jej nepřipraví. To nám náladu nezkaží. Číšník nás s hlubokými úklony vyprovází a stejně uctivě nás bude zdravit jako

staré známé i ráno u snídani. Zřejmě se tu opravdu do hotelových restaurací moc na jídlo nechodí.

Ráno jedeme ke **Královskému paláci**. Než Petr s Visalem vyřídí vstupenky, stávají se Jana a Jirka objektem neuvěřitelného zájmu místních turistů. Delegace nejméně pětadvaceti seriózně vyhlížejších mužů v dlouhých kalhotách a vzorných košilích je z nich nadšena. K Jirkovi si postupně po jednom sedají na lavičku, nenápadně položí ruku kolem ramen a nechají se vyfotit. Než se všichni vystřídají, chvíli to trvá.

Královský palác z roku 1813 je jasnou kopií většího bratříčka z Bangkoku, hlavně jeho trůnní sál. Jen při pozornějším pohledu si všimáme na největší zlaté věži bílého Buddhova obličeje, hledícího do čtyř stran. Do samotného sálu nesmíme, dokonce by se nemělo ani zvenku fotit, hlídač mne naštěstí upozorní pozdě, už mám nafoceno.

Kolem několika šedivých věží, kterým bychom v Thajsku řekli *chedí*, a kolem litinového pavilonu darovaného Francouzi (je v rekonstrukci, takže nepřístupný) se

dostáváme k nejhonosnější budově **Stříbrné pagody**. Ke svému jménu přišla díky dlaždicím z pravého stříbra. Samozřejmostí je oblečení s krytými rameny a kolena, do pagody je navíc nutné se zout, přesto na slavné dlaždice nešlapeme. Většina je přikryta koberci, jen pár na ukázkou je odkrytých. Hlavní oltář je vystavěn pro sošku Smaragdového Buddhy, prostě inspirace Bangkokem se nezapře ani tady. Pagoda slouží současně jako muzeum a je plná turistů. To ještě zhoršuje už tak horký vzduch uvnitř, moc se tedy nezdržujeme a hned po obhlídce všeho zajímavého se vracíme ven před budovu.

Individuálně se procházíme po rozlehlém areálu, vyjdeme si na umělý pahorek se svatyní pro Buddhu, další sochy jsou na vrcholové plošince kolem dokola. Všimáme si zajímavé zadní části areálu za pagodou – uprostřed jezírka imitujícího vodní příkopy je postavený dokonalý model nejznámější kambodžské stavby, Angkor Watu. Ve vodních kanálech jej hlídají ryby a dravé želvy.

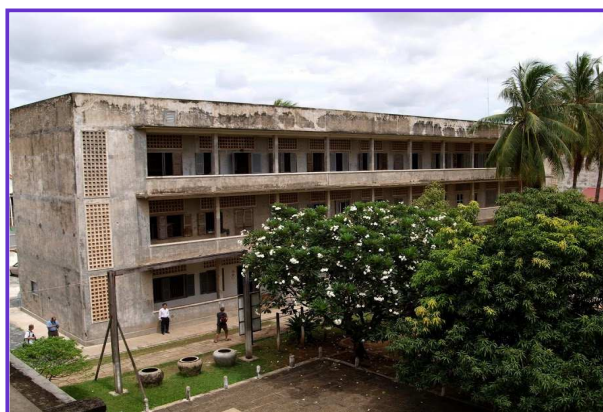

Vycházíme z areálu kolem různých stálých i dočasných výstav v pavilonech lemující cestu k východu. Je tady například maketa typického venkovského domu na kůlech v životní velikosti včetně vnitřního vybavení, v dalším podobném domku hraje folklórní skupina na lidové nástroje. Procházíme výstavu královských nosítek a výstavu královských oděvů. Trochu stranou je model korunovace krále Sihanouka s figurkami všech důležitých postav včetně královské rodiny, po stěnách visí fotografie ze skutečné korunovace.

Již od začátku zájezdu připravujeme Petra na to, že bychom chtěli vidět i chmurnou památku na vládu Rudých Khmérů, neblaze proslulé vězení a mučírnu **Tuol Sleng**, známější jako **S-21**. Ne všichni se na to cítí, dovnitř bývalé školy tak jdeme jen někteří. A není to moc optimistická prohlídka. V letech 1975 až 1979 tady bylo vězněno a mučeno 16.000 lidí podezřaných z nedostatečné loajality k Rudým Khmérům, přežilo 12 (ano, jen 12 lidí, ne 12 tisíců). Dva šedivě

tříposchodové bloky, už svým oprýskaným vzhledem depresivní a hrozné, jsou ponechány v původním stavu. Na nádvoří je několik mohyl vězňů, nalezených umučených v celách při osvobození věznice. Dokumentární fotky jsou ve velkém formátu rozvěšeny v příslušných celách vybavených původním nábytkem, který je na fotografiích k poznání.

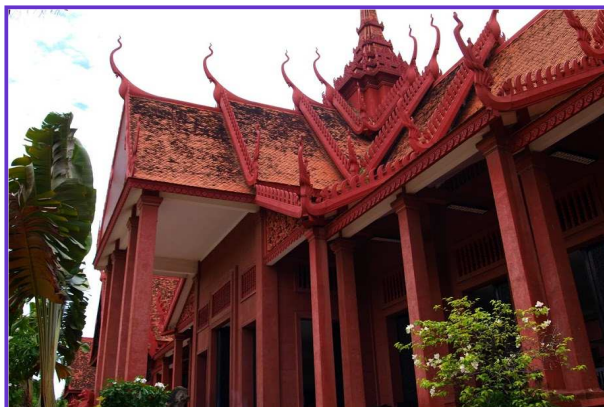
Nábytkem je většinou kovová postel s drátěnou matrací a s řetězy či jinými poutacími prostředky. Někdy za postelí stojí stůl s židlí, určitě ně pro vězně, zde sedával vyslyšající. Skvrny na zemi a zdech zůstaly po zaschlé krvi umučených. Mezi prvním a druhým blokem stojí šibenice, na kterou byli vězni vytahováni za ruce svázané za zády, u ní nádoby na topení vězňů spouštěných do nich hlavou dolů. Vše zachytil na svých obrazech vězeň-malíř spolupracující se svými vězniteli.

Ve druhém bloku jsou rozvěšeny tisíce fotek mužů, žen a dětí, včetně několika cizinců, ředitel věznice Kang Kek Ieu měl pedantickou zálibu v dokumentární fotografii a všechny vězně nechal vyfotit. Jako jeden z mála členů nejvyššího vedení Rudých Khmérů měl vyšší vzdělání a inteligenci. K práci ředitele se dostal krutou hrou osudu a ve svém chytrém ale chorém mozku se snažil ji vykonávat jak nejlépe uměl. Nakonec ze všech tří set zaměstnanců byl jako jediný (a jako jeden z velmi mála čelných představitelů Rudých Khmérů) odsouzen k trestu vězení, dostal 35 let. Vrchní velitel Pol Pot zatím zemřel v klidu stářím ve svém domě obklopen svými nejbližšími.

Návštěva věznice nepatří k příjemným zážitkům, ale podobně jako tunely Vietcongu v Cu Chi patří neodmyslitelně k historii své země. Jako by každý návštěvník Polska měl navštívit Osvětim, tak každý návštěvník Kambodži by měl vidět S-21. Aby se nezapomnělo na těch 16.000 tady umučených a další tři miliony mrtvých Kambodžanů v (socialistickém) experimentu Polpotovců.

Na zmátoření po trochu depresivním zážitku má sloužit návštěva **Národního muzea**. Už samotná jeho červená budova má připomínat historii země a napodobuje historický styl, i když je postavená v moderní době. Uvnitř jsou shromážděny exponáty a originály z celé země, hlavně samozřejmě z Angkoru, například tu vidíme originál sochy Malomocného krále, jejíž kopii jsme viděli na stejnojmenné terase v Angkoru.

A posledním bodem cesty je na přání někoho z kolegů **soutok veletoků Mekongu a Sapu** skoro přímo před Královským palácem. Obě řeky jsou rozlity do velké šířky a plynou tak líně, že ani nepoznáme, zda skutečně Sap teče od soutoku zpět do jezera Tonle Sap.

Vracíme se k hotelu a vydáváme se hned hledat něco k snědku, Okolí vypadá lépe než večer, pořád to však není žádná sláva. Nakonec nacházíme větší nákupní středisko, většina obchodů je přes poledne zavřená, ale dvě restaurace fungují. Ta na první pohled serióznější se prezentuje jako švýcarská sportovka. Scházíme se tu náhodně skoro všichni, je to jediný podnik v okolí, kde se dá najíst. Od vedlejší restaurace nás odrazují holky v minisukních znuděně hrající billiard, které správně tipujeme jako příslušnice nejstaršího povolání. Ovšem ani u nás to po chvíli nevypadá lépe. I náš podnik má své holky, které na sebe nenechají dlouho čekat. Nás nechávají na pokoji, je jim jasné, že naše skupina tam je jen kvůli jídlu (mimořádně docela ušlo, byť si hrálo na evropské).

Ale každý jiný cizinec je rázem jejich obětí – i když je jasné, že obětí úmyslnou, se svými partnerkami se většinou znají. A chování navzájem je velice důvěrné. Největší pozornost u holek způsobí dva asi noví zákazníci, pupkatí šedesátníci v džínách a košilích jen stěží zakrývajících břicha, kteří se usazují za barovým pultem. Mladé holky, štíhlé a drobné (tělesné váhy asi čtvrtinové proti svým novým zákazníkům), se hned seznamují a vyloženě se k dědkům lisají. Jak to končí nevíme, situace se v době našeho placení účtu nikam neposunula, spíše to vypadá na počátek dlouhého večerního tahu.

Už s věcmi sbalenými na dlouhou cestu čekáme v recepci na autobus. Mezitím se loučíme s pětičlennou skupinou pokračující mikrobusem na prodloužení do pět hodin vzdáleného Sihanoukville a tiše jim závidíme. Nás čeká cesta na letiště, přelet do Saigonu a znovu s Vietnam Airlines přes Amsterdam do Prahy. Na přestupy máme času tak akorát, v Saigonu ještě stihneme i nakoupit přehoz na stůl a skvělé durianovo-oriškové bonbóny. Jsou inteligentně zabaleny nejdříve do jedlého a pak teprve do normálního papíru – ten se lehce odbalí a přilepený jedlý papír se v ústech příjemně rozpustí.

Dlouhý let je kupodivu příjemnější, než let do Vietnamu před dvěma týdny. Sedíme u uličky a kromě toho letíme na noc, takže většinu letu klidně proklimbáme. V Praze se navzájem se všemi rozloučíme, Iva se ujala sepisování mailových adres a hned první den po návratu rozesílá všem navzájem kontakty. Asi není nikdo, komu by se tato dovolená nelíbila. Obě země jsou nádherné a prakticky nebylo hluchého místa, pořád bylo co dělat, co vidět a objevovat. V tomto je na China Tour a jeho průvodce stoprocentní spolehnutí. I Petr se zařadil k těm, kteří se úspěšně zasloužili o naši spokojenost na asijských zájezdech.

Video z hmyzího tržiště (tarantule a jiný hmyz)